

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Olivia Ahl

Vårdnadstvister

En rättsfallsanalys av hur förälderns kön påverkar
rättens bedömning i vårdnadsfrågan

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Eva Ryrstedt

Termin för examen: Period 1 VT2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Forskningsläge	9
1.5 Metod	10
1.5.1 Rättsdogmatisk metod	10
1.5.2 Genusvetenskaplig metod	11
1.6 Material	11
1.7 Disposition	12
2 VÅRDNAD	14
2.1 Vårdnadsansvarets uppkomst	14
2.2 Förändringar i vårdnaden	15
2.3 Vårdnadshavarens skyldigheter	17
3 BARNETS BÄSTA	19
3.1 Ett historiskt genusperspektiv av barnets bästa	19
3.2 Allmänt om barnets bästa	20
3.3 Tillämpningsprinciper	21
3.3.1 Kontaktprincipen	21
3.3.2 Kontinuitetsprincipen	22
4 VÅLD, SEXUELLA ÖVERGREPP OCH MISSBRUK	23
4.1 Statistiska nedslag	23

4.2	Lagtext och förarbeten	23
4.3	Lämplighetsbedömning	25
4.4	Riskbedömning	26
5	RÄTTSFALLSSTUDIE	27
5.1	Inledning	27
5.2	Praxis	27
5.2.1	NJA 1999 s. 451	27
5.2.2	NJA 2000 s. 345	28
5.2.3	NJA 2006 s. 26	29
5.2.4	NJA 2007 s. 382	30
5.2.5	Sammanfattning	31
5.3	Våld	31
5.3.1	Fall 1	31
5.3.2	Fall 2	32
5.3.3	Fall 3	33
5.3.4	Fall 4	34
5.3.5	Fall 5	34
5.3.6	Sammanfattning	35
5.4	Sexuella övergrepp	35
5.4.1	Fall 1	35
5.4.2	Fall 2	36
5.4.3	Fall 3	37
5.4.4	Fall 4	37
5.4.5	Fall 5	38
5.4.6	Sammanfattning	39
5.5	Missbruk	39
5.5.1	Fall 1	39
5.5.2	Fall 2	40
5.5.3	Fall 3	40
5.5.4	Fall 4	41
5.5.5	Fall 5	41
5.5.6	Sammanfattning	42
6	ANALYS	43
6.1	Inledning	43
6.2	Lagtext och förarbeten	43

6.3	Rättens bedömning	45
6.4	Genusperspektiv	48
7	AVSLUTNING	51
7.1	Slutsats	51
7.2	Egna reflektioner	51
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	53
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	57

Summary

By law, a child has the right to nursing, security and a good upbringing. Children should be treated with respect for their person and individuality and may not be subjected to physical punishment or other offensive treatment. It may seem that these basic thoughts on the rights of the child, as laid down in the introductory provisions of chapter 6 in the Parental Code (1949: 381), is self-evident, yet children suffer severely in Sweden every year.

The number of children living in violent conditions, under conditions where they are exposed to sexual abuse or where a parent abuses is high. It is rarely the child who draws attention to an adult on his / her situation. A child expects an adult to see and understand and do something about it. The society here has a responsibility to see the children and ensure that these children grow up in a safe and secure environment. The Convention on the Rights of the Child, together with the Swedish legislation, sets requirements for what must be done to ensure that the child's best interests are met in decisions concerning the child. In practice, it is further specified what the child's best interests are and situations where the child's best interests are not met.

In Sweden today, to a large extent, there is a formal gender equality. The laws are gender neutral and everyone should be judged equally before the law. However, real gender equality is not yet achieved. Preconceived notions of what is male and female and which gender the best suited parents should have still exist.

The overall purpose of the thesis is to investigate and describe what is the child's best interests in cases where violence, sexual abuse and abuse within the family occur. The report takes its starting point from legislations, preliminary works and practice. Furthermore, the purpose is to investigate whether there are any difference in the assessment of mothers and fathers when it comes to accusations of violence, sexual abuse and abuse within the family. The essay deals with how the custody responsibility is built up in Swedish law, what is deemed to be the child's best interests with the support of practice, and how the child's best interests are in relation to situations where

violence, sexual abuse and abuse within the family occur. Furthermore, a case study is made of cases where there are allegations of violence, sexual abuse and abuse within the family.

After the analysis, it can be concluded that it is not consistent with the child's best interests to grow up in an environment where they are subjected to violence, sexual abuse or abuse. Furthermore, it is also not consistent with the child's best interests that a parent is easily deemed to be inappropriate as a guardian. Finally, there is still an uncertainty about whether mothers and fathers are judged equally before the law in child custody cases.

Sammanfattning

Enligt lag har ett barn rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Det kan tyckas att dessa grundläggande tankarna om barnets rättigheter som stadgas i de inledande bestämmelserna i 6 kap. föräldrabalken (1949:381) är självklara, ändå far barn illa varje år i Sverige.

Antalet barn som lever under våldsamma förhållanden, under förhållanden där de blir utsatta för sexuella övergrepp eller där en förälder missbrukar är stort. Det är sällan barnet som uppmärksammar en vuxen på sin situation. Ett barn väntar sig att en vuxen ska se och förstå samt göra något åt det. Samhället har här ett ansvar att se barnen och se till att dessa barnen får växa upp i en trygg och säker miljö. Barnkonventionen ställer tillsammans med den svenska lagstiftningen upp krav på vad som ska göras för att säkerställa att barnets bästa tillgodoses i beslut som rör barnet. I praxis specificeras vidare vad barnets bästa innebär samt situationer då barnets bästa inte tillgodoses.

I Sverige råder idag, till stora delar, en formell jämställdhet. Lagtext är könsneutral och alla ska dömas med likhet inför lagen. Däremot råder ännu inte reell jämställdhet. Förutfattade meningar om vad som är manligt och kvinnligt samt vilket kön den bäst lämpade föräldern bör ha finns fortfarande kvar.

Det övergripande syftet med uppsatsen är att undersöka och redogöra för vad som är barnets bästa i fall där det förekommer våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen. Redogörelsen tar sitt avstamp ur lagtext, förarbeten och praxis. Vidare är syftet att undersöka om det görs någon skillnad i bedömningen av mammor och pappor när det kommer till anklagelser om våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen. Uppsatsen behandlar hur vårdnadsansvaret är uppbyggt i svensk rätt, vad som bedöms vara barnets bästa med stöd av praxis samt hur barnets bästa står i relation med situationer där det förekommer våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen.

Vidare görs en rättsfallsstudie av fall där det förekommer påståenden om våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen.

Efter analysen kan slutsatsen dras att det inte är förenligt med barnets bästa att växa upp i en miljö där de utsätts för våld, sexuella övergrepp eller missbruk. Vidare är det inte heller förenligt med barnets bästa att en förälder enkelt bedöms vara olämplig som vårdnadshavare. Slutligen råder fortfarande en ovisshet gällande om mammor och pappor bedöms lika inför lagen i fall om vårdnad.

Förord

För snart fem år sedan satte jag min fot på Juridicum för första gången, att jag snart har gått ut därifrån för sista gången som student känns både vemodigt och otroligt spännande. Dessa fem åren har varit otroligt lärorika men nu väntar nästa kapitel av mitt liv runt hörnet.

Till att börja med vill jag tacka min handledare Eva Ryrstedt. Dina synpunkter, din vägledning och ditt pushande har gjort att denna uppsats blev klar i tid.

Jag vill även tacka alla otroligt fina människor jag har lärt känna under min studietid i Lund, ni kommer alltid vara en viktig del av mitt liv. Vidare vill jag tacka min familj, ni har alltid trott på mig och fått mig att tro på mig själv.

Slutligen vill jag tacka dig Sebastian. Utan dig hade jag inte varit den jag är idag och utan din stöttning vet jag inte om jag hade orkat ta mig igenom dessa fem åren.

Jag klarade det!

Trelleborg den 23 maj 2019

Olivia Ahl

Förkortningar

Barnkonventionen	FN:s konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
BBIC	Barns behov i centrum
FB	Föräldrabalk (1949:381)
JT	Juridisk Tidskrift
LPT	Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Regeringens proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

*”Vi måste vara fler som går samman och för barnens talan
för att ge dem den trygga barndom de har rätt till.”*

-Elaine Eksvärd.¹

Jag tror att vi alla kan enas om att en hemmiljö med våld, sexuella övergrepp och missbruk inte är en önskvärd miljö för ett barn att växa upp i. Tyvärr förekommer fall i Sverige där barn tillbringar hela sin barndom i en sådan miljö.

Brottsförebyggande rådet uppskattar att 150 000 barn lever med en förälder som blivit misshandlad av den andra föräldern. Våld i nära relationer är ett av de största samhällsproblemen i Sverige.² I de allra flesta fall är det pappan som misshandlar mamman, och ibland även barnet. Handlingarna behöver dock inte vara riktade mot barnet för att utgöra en otrygg miljö. Det är inte helt ovanligt att barn som bevittnad våld mot sin förälder upplever konsekvenser av detta senare i livet.³

Sexuella övergrepp mot barn är betydligt vanligare än vad gemene man kan tänkas tro. Stiftelsen Allmänna Barnhuset menar att ett av fem barn utsätts för sexuella övergrepp.⁴ En av tio flickor och en av tjugo pojkar har någon gång blivit utsatt för sexuella övergrepp.⁵ I de allra flesta fall är barnet

¹ Treskabinoll, *Om Treskabinoll*. <<http://treskabinoll.nu/om-treskabinoll/>> (Hämtad 2019-02-05).

² Socialstyrelsen, *Våld i nära relationer*. <<https://www.socialstyrelsen.se/valds-ochbrottsrelateradefragor/valdinararelationer>> (Hämtad 2019-02-07).

³ Socialstyrelsen, *Barn som bevittnar våld i nära relationer*. <<https://www.socialstyrelsen.se/valds-ochbrottsrelateradefragor/barnsombevittnarvald>> (Hämtad 2019-02-07).

⁴ Landberg, Åsa, m.fl., Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Det gäller en av fem – faka om barn, sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2014*, s. 6. <<http://www.allmannabarnhuset.se/wp-content/uploads/2015/11/Det-galler-1-av-5.pdf>> (Hämtad 2019-02-07).

⁵ Treskabinoll, *Statistik*. <<http://treskabinoll.nu/om-treskabinoll/statistik/>> (Hämtad 2019-02-07).

nära bekant med förövaren och känner denne.⁶ I fall där våld och sexuella övergrepp förekommer finns ofta, men inte alltid, även en missbruksproblematik. I undersökningar beräknas mellan 4 och 5 % av alla barn i Sverige leva tillsammans med en förälder som vårdats för alkohol- eller narkotikamissbruk.⁷

I vårdnadstvister mellan föräldrar är det inte ovanligt att den ena föräldern hävdar att den andra föräldern utsätter barnen för fara eller risk för fara på grund av våld, sexuella övergrepp eller missbruk. Hur påverkar detta egentligen bedömningen av vårdnadsfrågan i rätten?

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är främst att utreda hur våld, sexuella övergrepp och missbruk påverkar rättens bedömning i vårdnadsfrågan i relation till barnets bästa. Vidare är syftet att bringa klarhet gällande huruvida mammor och pappor behandlas lika inför lagen när det påstås att det förekommer våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen.

För att uppfylla syftet med uppsatsen ska följande frågeställningar besvaras:

- Vad säger lagtext och lagförarbeten om barnets bästa när det förekommer våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen?
- Hur resonerar rätten gällande vårdnadsbedömningen i fall med våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen?
- Gör rätten någon skillnad i bedömningen beroende på vilket kön föräldern har?

⁶ Brottsofferjouren, *Barn utsatta för sexuella övergrepp*. <<https://www.brottsofferjouren.se/fakta-om-brottsoffer/sarskilt-sarbara/barnsexuella-overgrepp/>> (Hämtad 2019-02-07).

⁷ Drugsmart, *Missbruk i familjen*, 2018-04-16. <<https://www.drugsmart.com/fakta/missbruk-i-familjen/>> (Hämtad 2019-02-07).

1.3 Avgränsningar

Först och främst är denna uppsats avgränsad på ett sådant sätt att det endast är vårdnadsfrågan som kommer att beröras. Frågor rörande boende och umgänge har således lämnats därhän. Vidare berör uppsatsen endast vårdnadstvister där det påstås förekomma våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen. En annan viktig avgränsning är att uppsatsen endast behandlar fall där en av föräldrarna ligger bakom stämningsansökan. Vårdnadstvister som initieras av exempelvis socialtjänsten har därför inte behandlats. Särskilt förordnade vårdnadshavare kommer inte heller att behandlas då de inte är att se som föräldrar.

1.4 Forskningsläge

På området gällande barnets bästa och vårdnadstvister finns en bredd av doktrin. Anna Singer har bland annat problematiserat att gemensamt vårdnadsansvar är huvudregeln även för särboende föräldrar i sin artikel ”Gemensam vårdnad för alla föräldrar – Barnets bästa eller social ingenjörskonst?” publicerad i Svensk Juristtidning.⁸ Pernilla Leviner diskuterar i sin artikel ”Kärnfamiljsideal och fri familjebildning – oförenliga utvecklingsspår i den svenska familjerätten?”, publicerad i Juridisk Tidskrift, att viljan att behålla kärnfamiljen ibland är större än hänsynen till barn som riskerar att fara illa.⁹ I ”Standardiserade metoder för att bedöma risk i ärenden om vårdnad, boende och umgänge”, publicerad i Juridisk Tidskrift presenterar Anna Kaldal hur bedömningen av risken för att barn far illa görs i rätten.¹⁰ Statens offentliga utredning ”Se barnet!” från 2017 rör särskilt hur barnets bästa ska beaktas i olika sammanhang, där inräknat vårdnadstvister.¹¹

⁸ Se Singer, Anna, *Gemensam vårdnad för alla föräldrar – Barnets bästa eller social ingenjörskonst?*, SvJT 2014, s. 348-356.

⁹ Se Leviner, Pernilla, *Kärnfamiljsideal och fri familjebildning – oförenliga utvecklingsspår i den svenska familjerätten?*, JT Nr 3 2016/17, s. 625-642.

¹⁰ Se Kaldal, Anna, *Standardiserade metoder för att bedöma risk i ärenden om vårdnad, boende och umgänge*, JT Nr 3 2012/13, s. 540-562.

¹¹ Se SOU 2017:6.

Däremot anser jag att det generellt saknas utredning om män och kvinnor bedöms lika i rätten, mer specifikt när det kommer till hur en förälders kön påverkar bedömningen i en vårdnadstvist.

1.5 Metod

1.5.1 Rättsdogmatisk metod

Uppsatsens två första frågeställningar är av en deskriptiv karaktär vilket gör att utgångspunkten för genomförandet av uppsatsen är tagit i den rättsdogmatiska metoden. Syftet med den rättsdogmatiska metoden är att utröna vad gällande rätt, *de lege lata*, är för att sedan kunna analysera den gällande rätten och besvara uppsatsens frågeställningar.¹² Vidare kan den rättsdogmatiska metoden användas för att eventuellt ge anvisningar för att på ett lämpligt sätt utveckla rättsläget till vad det borde vara, *de lege ferenda*.¹³

Det är av vikt att arbeta utifrån väl formulerade frågeställningar då en felaktigt vald frågeställning kan bli omöjlig att besvara enligt den rättsdogmatiska metoden.¹⁴ Genom att använda mig av de traditionellt erkända rättskällorna som utgörs av lagstiftning, praxis, förarbeten och doktrin har jag kunnat utröna gällande rätt, analysera mitt resultat och besvara mina frågeställningar.¹⁵

Även om rättsdogmatisk metod innebär att en rekonstruktion av gällande rätt görs går det i vissa fall att föra en argumentation som går utanför rekonstruktionen. Genom att göra detta finns möjligheten att hitta bättre och mer välnyanserade lösningar och svar på frågeställningarna.¹⁶

¹² Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 3., [utök. och rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015, s. 48.

¹³ Wahlgren, Peter, *Syfte och nytta med rättsvetenskapliga arbeten*, SvJT 2002, s. 299 f.

¹⁴ Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 23.

¹⁵ Ibid, s. 21 ff.

¹⁶ Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004, s. 4.

1.5.2 Genusvetenskaplig metod

Ett syfte med uppsatsen är att undersöka om det görs skillnad i bedömningen i en vårdnadstvist beroende på vilket kön föräldern har. För att uppfylla detta syfte krävs ett genusperspektiv på uppsatsen. Det går att anlägga ett genusperspektiv på i princip alla situationer som vi möter. Att ha ett genusperspektiv innebär att ha ett kritiskt, reflekterande och ifrågasättande förhållningssätt. Genom att analysera situationer på detta sätt möjliggörs olika sätt att se och förstå omgivningen på och normer blir synliggjorda.¹⁷

Den feministiska ståndpunkten som ligger till grund för den genusvetenskapliga forskningen är att kvinnor diskrimineras. Till skillnad från den rättsdogmatiska metoden föreslår den genusvetenskapliga metoden förändringar i rätten som på sikt minskar skillnaderna mellan män och kvinnor.¹⁸

Dagens lagstiftning syftar till att vara jämlik och icke-diskriminerande, särskilt i de skandinaviska länderna. Dock haltar det ofta då lagen är formellt jämlik men reellt ojämlik. Det är dessa reella ojämlikheter som står i centrum för genusrättsvetenskaplig teori.¹⁹ Genom att undersöka rätten med ett genusperspektiv kan situationer där rätten reproducerar ojämlikhet och diskriminering belysas, analyseras och eventuellt förändras för att slutligen ge ett jämställt och icke-diskriminerande resultat.²⁰

1.6 Material

Materialet i min uppsats består till största del av hovrättsdomar samt ett antal domar från Högsta domstolen. Anledningen till att jag valt opublicerade hovrättsdomar beror främst på att det finns ett stort urval av fall. Domar från

¹⁷ Nationella sekretariatet för genusforskning, *Vad är genusperspektiv?*, 2016-03-31. <<https://www.genus.se/kunskap-om-genus/om-kon-och-genus/vad-ar-genusperspektiv/>> (Hämtad 2019-02-10).

¹⁸ Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria, *Genusrättsvetenskap*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009, s. 104.

¹⁹ Svensson, Eva-Maria, *Genusvetenskap och juridiska metoder*, i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 275 f.

²⁰ *Ibid*, s. 303.

Högsta domstolen är prejudicerande vilket gör att de är vägledande för rättstillämpningen och således viktiga för min presentation. Det finns färre domar från Högsta domstolen jämfört med antalet domar från hovrätterna vilket speglas i min framställning. Urvalet av rättsfall har gjorts genom att välja ut de femton senaste domarna från Sveriges hovrätter som den 10 februari 2019 fanns publicerade på Karnov. Rättsfallen har på något sätt rört våld, sexuella övergrepp eller missbruk i relation till en vårdnadstvist. Domar rörande vårdnad som inte omfattas av mitt syfte har sorterats bort.

Utöver domar består materialet av lagtext, förarbeten och doktrin. Lagtext är den primära rättskällan men då den i vissa fall är knapphändig krävs förarbeten, praxis och doktrin för att förstå lagtextens verkliga innebörd. Doktrin som används i uppsatsen är skriven av familjerättsforskare. Främst verk av Anna Singer och Johanna Schiratzki används.

1.7 Disposition

I följande kapitel gör jag en redogörelse av det svenska vårdnadsansvarets uppbyggnad för att få en ökad förståelse för hur systemet är uppbyggt. Där presenteras hur vårdnaden uppkommer och hur den kan förändras. Vidare presenteras även vilka rättigheter ett barn har gentemot sin eller sina vårdnadshavare.

Kapitel 3 börjar med en tillbakablick på hur synen på vårdnadsfrågan har förändrats genom åren ur ett genusperspektiv. Vidare behandlas vad lagtext och lagförarbeten säger om vad som är barnets bästa. Slutligen presenteras två principer som används av rätten vid tillämpningen: kontaktprincipen och kontinuitetsprincipen.

I kapitel 4 behandlas våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen i relation till vårdnadsansvaret. Statistik på området presenteras samt vad lagtext och förarbeten säger om barnets bästa i dessa situationerna. Kapitlet avslutas med en presentation av lämplighetsbedömningen och riskbedömningen.

Kapitel 5 består av en framställning av relevant praxis från Högsta domstolen rörande vårdnadstvister. Vidare presenteras rättsfall där våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen tas upp som argument för att en förälder inte ska få ha vårdnaden om ett barn. Varje delkapitel avslutas med en sammanställning.

Resultatet av framställningen analyseras med hjälp av frågeställningarna i kapitel 6. I analysen diskuteras vad lagtext och lagförarbeten säger om barnets bästa, hur rätten resonerar gällande vårdnadsbedömningen samt om det görs någon skillnad mellan mammor och pappor i bedömningen när det påstås förekomma våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen.

Uppsatsen avrundas med en slutsats i kapitel 7 där jag även återger mina egna synpunkter och reflektioner på utfallet och arbetet med min framställning.

2 Vårdnad

2.1 Vårdnadsansvarets uppkomst

Huvudregeln i svensk rätt är att barnets båda föräldrar eller en av föräldrarna också är barnets vårdnadshavare fram till dess att barnet fyller 18 år. Denna regel går att finna i 6 kap. 2 § 2 st. föräldrabalken (1949:381), hädanefter FB. Det som avgör om det är den ena föräldern eller båda föräldrarna som blir vårdnadshavare för ett barn regleras i 6 kap. FB. Föräldrarnas relation blir avgörande för hur vårdnadsansvaret fördelas vid födseln av ett barn. I 6 kap. 3 § 1 st. FB framgår att ett barn står under vårdnaden av båda föräldrarna om föräldrarna är gifta vid födseln. Om modern vid födseln är ogift blir hon ensam vårdnadshavare till dess att föräldrarna antingen gifter sig enligt nyss nämnda paragraf eller att registrering sker hos Skatteverket enligt 6 kap. 4 § 2 st. FB. Registrering till Skatteverket sker hos socialnämnden i samband med antingen en faderskapsbekräftelse eller en föräldraskapsbekräftelse enligt 1 kap. 9 § FB.²¹

Ett vårdnadsansvar kan även uppstå genom adoption. Genom en adoption är adoptivföräldrarna att likställa med biologiska föräldrar. Sker en makes- eller samboadoption är barnet att se som parets gemensamma barn enligt 4 kap. 21 § FB. En adoption likställer ett adoptivbarn med biologiska barn och juridiskt görs ingen åtskillnad mellan adoptivbarn och biologiska barn.²² Vårdnadsansvaret vid en adoption regleras i 4 kap. 22 § FB som stadgar att makar eller sambor som gemensamt adopterar ett barn båda blir vårdnadshavare vid tidpunkten då adoptionsbeslutet får laga kraft. Samma sak gäller i de fall det sker en makes- eller samboadoption. Görs en adoption av en person ensam tillfaller vårdnaden enbart denne vid adoptionsbeslutets laga kraft. I dessa fall finns endast en förälder.²³

²¹ Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, 5., [rev]. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014, s. 99.

²² Kutteneuler, Anne, *Föräldrabalk (1949:381) 4 kap. 21 §*, Lexino, 2018-08-06.

²³ Singer, Anna, *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, 6., [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012, s. 61.

2.2 Förändringar i vårdsnaden

Vårdsnadsansvaret är i Sverige inte absolut och ett beslut om vårdsnad kan ändras flera gånger. I Sverige har det de senaste åren avgjorts cirka 7 000 vårdsnadsmål årligen.²⁴

I normalfallet händer inget med vårdsnaden i de fall föräldrarna väljer att gå skilda vägar. Huvudregeln om vårdsnadshavarna skiljer sig är att vårdsnaden om barnet fortsatt ska vara gemensam enligt 6 kap. 3 § 2 st. FB. Orsaken till att huvudregeln är att föräldrarna även efter en äktenskapsskillnad har gemensam vårdsnad är att det anses främja barnets goda relation med båda föräldrarna. Det innebär att båda föräldrarna har insikt i och ansvar för barnets liv. Studier har även visat att barnet har bättre kontakt med båda föräldrarna i de fall båda är vårdsnadshavare, även om barnet bara bor hos den ena föräldern.²⁵ Vid ett mål om äktenskapsskillnad har dock rätten en möjlighet att döma till ensam vårdsnad för en av föräldrarna enligt 6 kap. 5 § 3 st. FB utan att någon yrkat på det. Rätten kan göra detta om det är uppenbart att det är oförenligt med barnets bästa att föräldrarna har gemensam vårdsnad även efter äktenskapsskillnaden. Orsaker till ett sådant beslut kan vara att ena föräldern utövat våld mot barnet eller den andra föräldern, samt om det finns en djup konflikt mellan föräldrarna.²⁶

Lämpar det sig inte att gemensam vårdsnad fortsatt utövas efter en separation kan föräldrarna själva komma överens om vårdsnadsansvaret. Ett avtal om vårdsnad måste upprättas skriftligt och godkännas av socialnämnden enligt 6 kap. 6 § FB.²⁷ Socialnämnden ska godkänna ett sådant avtal om det inte är uppenbart att det är oförenligt med barnets bästa. Enligt förarbetena är motiven till lagen dels att domstolarna ska avlastas, dels att en frivillig överenskommelse mellan föräldrarna är önskvärd.²⁸

²⁴ Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2018*, tabell 1.4.

²⁵ Singer 2012, s. 117.

²⁶ SOU 1995:79, s. 110 f.

²⁷ Schiratzki 2014, s. 107.

²⁸ SOU 1995:79, s. 105.

I de fall enbart en av föräldrarna har vårdnaden om barnet, men båda föräldrarna vill att vårdnaden ska vara gemensam, ska rätten döma till gemensam vårdnad om det inte är oförenligt med barnets bästa enligt 6 kap. 4 § 1 st. FB.²⁹

Kan föräldrarna inte själva komma överens om hur vårdnaden ska utformas kan en stämningsansökan lämnas in till domstol enligt 6 kap. 5 § 1 st. FB. En stämningsansökan kan grunda sig på att föräldern har gemensam vårdnad, ensam vårdnad eller inget vårdnadsansvar alls och vill förändra vårdnadssituationen. Rätten gör en bedömning som grundas på föräldrarnas förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet. Vidare får inte rätten döma till gemensam vårdnad om båda föräldrarna motsätter sig det enligt 6 kap. 5 § 2 st. FB.³⁰

En förälder kan anses vara olämplig att utöva ett vårdnadsansvar gentemot sitt barn. Exempelvis om denne gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i sin omsorg av barnet som kan leda till bestående men för barnets hälsa eller utveckling. Om det är fallet ska rätten besluta om ändring i vårdnaden enligt 6 kap. 7 § 1 st. FB. Står barnet under gemensam vårdnad och en av föräldrarna är att anse som olämplig ska den andra föräldern få ensam vårdnad enligt 6 kap. 7 § 2 st. FB. Om en förälder har ensam vårdnad men är att anse som olämplig ska vårdnaden flyttas över till den andra föräldern enligt 6 kap. 7 § 3 st. FB.³¹

I det fall en förälder är varaktigt förhindrad att utöva sitt vårdnadsansvar ska rätten enligt 6 kap. 8a § 1 st. FB i fall där föräldrarna gemensamt har vårdnaden om barnet anförtro den ensamt till den föräldern som kan utöva sitt vårdnadsansvar. Om en förälder har ensam vårdnad om ett barn och är varaktigt förhindrad att utöva sitt vårdnadsansvar ska vårdnaden flyttas över till den andra föräldern enligt 6 kap. 8a § 2 st. FB. Varaktigt förhindrad är den

²⁹ Schiratzki 2014, s. 99.

³⁰ Ibid, s. 100.

³¹ Ibid, s. 118.

förälder som bor utomlands³², försvunnit i en naturkatastrof eller olyckshändelse samt om föräldern av medicinsk anledning är medvetslös eller har en allvarlig psykisk sjukdom och inte kan sörja för sitt barn.³³

Liknande sker om det inträffar ett dödsfall. I det fall en förälder som har gemensam vårdnad dör ska den andra föräldern ensam anförtros vårdnaden om barnet enligt 6 kap. 9 § 1 st. FB. Om en förälder som har ensam vårdnad dör ska vårdnaden flyttas över till den andra föräldern enligt 6 kap. 9 § 2 st. FB.³⁴

2.3 Vårdnadshavarens skyldigheter

Vårdnadsansvaret hänger ihop med skyldigheter som vårdnadshavaren har gentemot barnet. I 6 kap. 1 § FB stadgas att ett barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Vidare ska barnet behandlas med aktning för sin person och sin egenart samt att barnet inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.³⁵

Paragrafen fick sin nuvarande lydelse år 1983. I den statliga offentliga utredningen som låg till grund för lagändringen konstaterades att samhället var föränderligt och att barnets ställning som en egen individ stärkts de senaste åren. Konsekvenserna senare i livet av vad våld och kränkande behandling innebar lyftes upp som ett argument för lagändringen där ett förbud mot kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling infördes.³⁶ I propositionen diskuteras även anledningen till varför vårdnadsansvaret definieras med att ett barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Det infördes som en hjälp till domstolen vid en eventuell tvist för att säkert veta vad ett vårdnadsansvar innebar. Dessutom ansågs det tillhöra de allmänna normer

³² Jämför Svea hovrätt, dom 2018-04-25, mål nr T 2825-17.

³³ Socialstyrelsen, *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, 2006, s. 42.

³⁴ Schiratzki, Johanna, *Föräldraansvar i välfärdsrätten: om vårdnad, vårdnadstvister och barnskydd*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2013, s. 125.

³⁵ Singer 2012, s. 99 f.

³⁶ SOU 1978:10, s. 23 f.

som ett vårdnadsansvar innebar. Tillägget att ett barn ska behandlas med aktning för sin person och sin egenart förklaras genom att ett barn kräver detta skydd för att ha en chans att utveckla sin egen identitet och få skydd för sin integritet.³⁷ Att detta tillgodoses kan ses som vårdnadsansvarets huvudsakliga syfte.³⁸

Vårdnadshavaren har även ansvar för att barnets välfärd upprätthålls. Av 6 kap. 2 § 2 st. FB framgår att detta omfattar tillsyn av barnet i den omfattning som behövs i förhållande till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter. Vidare ska vårdnadshavaren säkerställa att barnet får en tillfredsställande försörjning och utbildning. Slutligen ansvarar vårdnadshavaren även för att barnet inte orsakar skador för andra.³⁹

Barnets personlig angelägenheter bestämmer även vårdnadshavaren över. Dock ska barnets synpunkter och önskemål tas i allt större hänsyn i takt med att barnet blir äldre enligt 6 kap. 11 § FB. Barnet får på det sättet en medbestämmanderätt. Viktigt att poängtera är dock att barn inte har någon legal lydndsplikt mot sina vårdnadshavare.⁴⁰

Utöver dessa för barnet basala rättigheterna finns ett antal skyldigheter av mer administrativt slag som en vårdnadshavare har. De uppgifterna regleras i 6 kap. 12-14 §§ FB och kommer inte presenteras närmare i denna framställning.

³⁷ Prop. 1981/82:168, s. 22.

³⁸ Singer 2012, s. 100.

³⁹ Schiratzki 2014, s. 100.

⁴⁰ Schiratzki 2013, s. 47.

3 Barnets bästa

3.1 Ett historiskt genusperspektiv av barnets bästa

Synen på vem som är den mest lämpliga vårdnadshavaren har ändrats med tiden. Fram till början av 1920-talet rådde en faderspresumtion som innebar att pappan ansågs som den bäst lämpade att ha ansvar om ett barn. Motiveringen till detta var att pappan var den som hade den yttersta beslutanderätten i familjen. Efter att gemensam vårdnad inom äktenskapet infördes på 1920-talet avgjordes vårdnadstvister med moderspresumtionen. Det var alltså mamman som fick vårdnaden om barnet då en mamma ansågs mest lämpad att ta hand om små barn.⁴¹ Moderspresumtionen har använts till på 1980-talet i praxis.⁴² Parallellt med både faderspresumtionen och moderspresumtionen användes också skuldpresumtionen. Presumtionen innebar att den som initierade skilsmässan ansågs som olämplig som vårdnadshavare. Skuldpresumtionen slutade användas år 1974 då ändringar i giftermålsbalken⁴³ trädde i kraft.⁴⁴

I dagens läge förväntas båda föräldrarna vara lika delaktiga i barnets liv. Oavsett om föräldrarna lever tillsammans eller inte är i de flesta fall båda föräldrarna aktiva och engagerade. Ansvaret för hem, barn och försörjning är mera jämt fördelat idag. Samhällsutvecklingen som sådan på området är en av orsakerna till att antalet vårdnadstvister ständigt ökar.⁴⁵

⁴¹ Schiratzki, Johanna, *Mamma och pappa inför rätta*, Iustus, Uppsala, 2008, s. 67 f.

⁴² NJA 1989 s. 335.

⁴³ Giftermålsbalk (1920:405).

⁴⁴ Schiratzki 2008, s. 69.

⁴⁵ SOU 2017:6, s. 140.

3.2 Allmänt om barnets bästa

I barnkonventionens⁴⁶ artikel 3, som från och med den 1 januari 2020 blir svensk lag⁴⁷, stadgas att alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Barnets bästa är ett begrepp som även används på flera håll inom svensk lagstiftning.⁴⁸ Den svenska lagstiftningen inte lika långtgående som barnkonventionen och kritik har framförts mot den svenska modellen.⁴⁹

I 6 kap. 2a § FB stadgas att barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Barnets bästa är ett välanvänt uttryck när det kommer till vårdnadstvister och det finns en stor bredd av praxis. Något som blir klart av att läsa både förarbeten och praxis är att vad som är det bästa för ett barn behöver inte vara det bästa för ett annat barn.⁵⁰ Att barnets bästa inte går definiera på ett generellt plan beror enligt förarbetena på att det är nödvändigt med flexibilitet vid tillämpningen av barnets bästa. Inget barns situation är ett annat barns likt, därför måste de individuella förhållandena vara avgörande för vad barnets bästa är i ett specifikt fall.⁵¹ Risken med att mer precist definiera betydelsen av barnets bästa är att definitionen skulle komma att användas slentrianmässigt, vilket skulle kunna tänkas skada barnen.⁵²

⁴⁶ FN:s konvention om barnets rättigheter, New York den 20 november 1989.

⁴⁷ Riksdagens protokoll 2017/18:131, onsdagen den 13 juni, § 13.

⁴⁸ Se bl. a. 1 kap. 2 § socialtjänstlagen (2001:453), 4 kap. 1 § och 6 kap. 2a § föräldrabalken (1949:381).

⁴⁹ Barnombudsmannen, *FN riktar allvarlig kritik mot Sverige*, 2015-02-04.

<<https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/i-media/nyheter/20151/fn-riktar-allvarlig-kritik-mot-sverige/>> (Hämtad 2019-03-14).

⁵⁰ Dahlstrand, Lotta, Eriksson, Maria & Fröberg, Linda, *Ombudets roll i tvister om vårdnad, boende och umgänge – en balansakt i pedagogik, psykologi och medling*, i: Cederborg, Ann-Christin & Warnling Conradson, Wiweka (red.), *Barnrätt: en antologi*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014, s. 139.

⁵¹ SOU 2017:6, s. 279.

⁵² Singer 2012, s. 126.

Vid en bedömning av barnets bästa görs en sammanvägd bedömning som baseras på en prognos av hur barnet kommer att uppleva de framtida förhållandena. I denna bedömning vägs följande in: risken för att barnet far illa, föräldrarnas lämplighet, föräldrarnas överenskommelser, barnets vilja, barnets umgänge och kontakt med den andra föräldern samt barnets behov av stabilitet.⁵³

3.3 Tillämpningsprinciper

3.3.1 Kontaktprincipen

En nära och god kontakt med båda föräldrarna är vad som eftersträvas när kontaktprincipen används som skäl för ett avgörande. Kontaktprincipen framgår av 6 kap. 2a § 2 st. FB som stadgar att särskild vikt ska läggas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.⁵⁴ Vid bedömningen av vilken förälder som ska anförtros ensam vårdnadsansvar ska den föräldern som bäst tillgodoser barnets behov av en nära och god kontakt med den andra föräldern anses som bäst lämpad som ensam vårdnadshavare.⁵⁵

Om en förälder förhindrar den andra föräldern att utöva sitt vårdnadsansvar kan detta vara skäl för att denna föräldern inte ska anförtros ensam vårdnad. Det finns då en risk att anta att barnets förhållande med föräldern kommer att försämrats.⁵⁶ Vårdnaden kan även flyttas från en förälder till en annan på grund av umgängessabotage. Umgängessabotage anses hindra barnet från att ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna.⁵⁷

⁵³ Schiratzki 2014, s. 114 f.

⁵⁴ Oldenstedt, Boel, *Föräldrabalk (1949:381) 6 kap. 2 a §*, Lexino 2018-08-15.

⁵⁵ Prop. 1981/82:168, s. 66.

⁵⁶ Jmf. NJA 1989 s. 335.

⁵⁷ Jmf. RH 1999:74.

3.3.2 Kontinuitetsprincipen

Till skillnad från kontaktprincipen finns inte kontinuitetsprincipen angiven i lag utan den är utvecklad i praxis. Kontinuitetsprincipen bygger däremot på 6 kap. 1 § FB som stadgar att det för ett barn är nödvändig med en viss trygghet, kontinuitet och förutsägbarhet i vardagen.⁵⁸ Genom att uppnå detta kan barnet känna sig tryggt och må bra psykiskt.⁵⁹ Det skulle rent av kunna vara skadligt för barnet att flyttas till den andra föräldern.⁶⁰ Tanken med tillämpningen av kontinuitetsprincipen i vårdnadstvister är att barn, om det är möjligt, inte ska ryckas upp från den miljö som de är vana vid utan att de ska få ha en fast punkt i tillvaron.⁶¹ Den fasta punkten kan bestå av flera olika faktorer men ofta rör det sig om föräldrar, syskon, kompisar, lärare och andra personer som är viktiga för barnets vardagliga liv.⁶² Finns syskon brukar dessa vara en särskilt beaktansvärd fast punkt då syskon helst inte ska separeras.⁶³

Att kontinuitetsprincipen väger tungt visas genom praxis. Att hindra en förälder att träffa barnet under flera år kan leda till att vårdnaden inte kan flyttas över på grund av risken att barnet skadas av en vårdnadsöverflyttning.⁶⁴ Att sabotera umgänge mellan sitt barn och den andra föräldern kan enligt kontinuitetsprincipen innebära att den andra föräldern inte kan ta över vårdnadsansvaret⁶⁵

⁵⁸ Walin, Gösta, Vängby, Staffan, Singer, Anna & Jänterä-Jareborg, Maarit, *Föräldrabalk (1949:381) 6 kap. 1 §*, Zeteo 2018-06-05.

⁵⁹ Schiratzki 2014, s. 115.

⁶⁰ Singer 2012, s. 125.

⁶¹ Jmf. NJA 1992 s. 666.

⁶² SOU 2005:43, s. 103.

⁶³ Schiratzki 2014, s. 115.

⁶⁴ Jmf. NJA 1998 s. 675.

⁶⁵ Jmf. RH 1999:74.

4 Våld, sexuella övergrepp och missbruk

4.1 Statistiska nedslag

Sedan vårdnadsreformen trädde i kraft år 2006 har antalet vårdnadstvister stadigt ökat.⁶⁶ Som ovan nämnts avgörs idag nästan 7 000 tvister årligen. I statens offentliga utredning ”Se barnet!” har en sammanställning gjorts gällande vad föräldrarna åberopar för grunder i tingsrätten för att styrka ett yrkande om ensam vårdnad. I 92 % av domarna rörande vårdnadstvister åberopas samarbetsvårigheter i utredningen. Våld mot den andra föräldern påstods i 26 % av domarna medan våld mot barn endast påstods i 13 % av fallen. Enligt utredningen är det mindre vanligt att en förälder påstår att den andra föräldern utsatt barnet för sexuella övergrepp. Av utredningen går det att utläsa att det rör sig om 3 % av fallen. I 16 % av domarna användes missbruk som grund för ensam vårdnad.⁶⁷ Av de domar som utredningen behandlade blev utfallet i 33 % av fallen att vårdnaden skulle vara gemensam. Mamman fick ensam vårdnad i 46 % av fallen medan pappan endast fick ensam vårdnad i 21 % av fallen.⁶⁸

4.2 Lagtext och förarbeten

Lagstiftaren har varit restriktiv i att specifikt definiera barnets bästa som tidigare nämnts. Det finns dock situationer som inte är barnets bästa enligt lagstiftaren och dessa finns stadgade i 6 kap. 2a § 2 st. FB. Särskild vikt ska läggas vid risken att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Med övergrepp avses här både fysiska och psykiska övergrepp. Fysiska övergrepp som räknas upp i förarbetena är misshandel och sexuella förgripelser men

⁶⁶ SOU 2017:6, s. 89.

⁶⁷ Ibid, s. 152 f.

⁶⁸ Ibid, s. 162.

även föräldrarnas attityd till våld, tidigare övergrepp och hot om övergrepp ska beaktas.⁶⁹ Att ett barn annars far illa kan enligt förarbetena exempelvis vara att föräldern är missbrukare och vid umgänge kan tänkas lämna barnet ensamt eller vistas i olämpliga miljöer.⁷⁰

År 2006 reformerades lagregleringarna gällande barnets bästa för att fästa särskilt avseende vid risken för att barn far illa. Tidigare fanns en tendens i domstolarna att tona ner vikten av att en förälder gjort sig skyldig till övergrepp av olika slag i hemmet.⁷¹ I utredningen framfördes att den grundläggande inställningen till våld och övergrepp i hemmet utgör en stor risk för barnets fysiska och psykiska hälsa. Det gäller inte enbart de fall där barnet är utsatt utan även när den andra föräldern eller syskon blir utsatt.⁷² I de fall där en förälder utsätter familjemedlemmar för våld, trakasserier eller annan kränkande behandling bör gemensam vårdnad vara utesluten om en förälder motsätter sig det, detta för att säkerställa barnets bästa.⁷³ Enbart i fall när det inte förekommer någon risk för att barnet far illa får denna princip åsidosättas.⁷⁴ När en vårdnadshavare avsiktligt dödat den andra föräldern ska denne i princip alltid skiljas från vårdnaden om inte särskilda skäl förekommer. Ett sådant skäl kan vara att föräldern systematiskt under en längre tid blivit utsatt för misshandel.⁷⁵

Det har genom åren visat sig att barnets behov av en nära och god relation med båda föräldrarna prioriterats högre i domstol och hos socialtjänst än risken för att barnet inte ska fara illa.⁷⁶ Barnets bästa är i många fall att ha en nära och god relation med båda föräldrarna men detta kan inte prioriteras över barnets säkerhet. Enligt utredningen har barnet en absolut rätt att inte bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling, särskilt inte av en förälder.⁷⁷

⁶⁹ Prop. 1992/93:139, s. 37.

⁷⁰ Ibid, s. 38; se även NJA 2003 s. 372.

⁷¹ Oldenstedt, Boel, *Föräldrabalk (1949:381) 6 kap. 2 a §*, Lexino 2018-08-15.

⁷² SOU 2005:43, s. 116 f.

⁷³ Ibid, s. 118.

⁷⁴ Ibid, s. 116.

⁷⁵ Ibid, s. 120.

⁷⁶ Ibid, s. 198.

⁷⁷ Ibid, s. 199.

Det förekommer fall då en förälder i rätten försöker visa att den andra föräldern är mindre lämplig genom att påstå att denne utövar våld, övergrepp eller annan kränkande behandling gentemot barnet. Oavsett om anklagelserna är grundade eller ogrundade kan rätten inte avfärda dem som samarbetsvårigheter. Det är av yttersta vikt att det görs en riskbedömning i varje enskilt fall för att säkerställa barnets bästa.⁷⁸

I vissa fall finns det domar som styrker en förälders anklagelser. I de fall är det enklare för domstolen att gå vidare till riskbedömningen. När det inte finns någon dom måste rätten beakta påståendena och bedöma dessa. Eftersom en vårdnadstvist inte är en brottmålsrättegång räcker det att det gjorts sannolikt att påståendena är riktiga, det behöver inte vara bevisat. I många fall har polisanmälningar gjorts och ofta läggs dessa ned eftersom det är svårt att bevisa utom rimligt tvivel att något skett. En nedlagd polisutredning kan inte likställas med att inget av det påstådda har skett, rätten måste ändå ta hänsyn till påståendena.⁷⁹

Risken för att ett barn far illa måste alltid tas på största allvar. Det spelar i fallet ingen roll om det är barnet själv som blir utsatt eller någon i dess närhet. Konsekvenserna för barnet kan bli lika stora i framtiden.⁸⁰

4.3 Lämplighetsbedömning

Domstolen har en möjlighet att förklara en förälder olämplig som vårdnadshavare med stöd av 6 kap. 7 § FB.⁸¹ Kraven för att förklara en förälder olämplig är höga.⁸² Att vara dömd för misshandel, eller att egenmäktigt ha fört bort sitt barn, vilket ledde till att barnet inte hade kunnat ha kontakt med sin mamma på över tio år var inte tillräckligt för att bedöma pappan som olämplig.⁸³ Att mörda sina barns mamma och dömas till ett långvarigt fängelsestraff

⁷⁸ Ibid, s. 200.

⁷⁹ Ibid, s. 200 f.

⁸⁰ Ibid, s. 202.

⁸¹ Se avsnitt 2.2.

⁸² Schiratzki 2014, s. 119.

⁸³ Se NJA 1992 s. 93.

har däremot ansetts föranleda att pappan bedömdes som olämplig vårdnadshavare.⁸⁴

Det är dock sällan domstolen förklarar en förälder olämplig som vårdnadshavare. Vårdnadsöverflyttningar med stöd av 6 kap. 7 § FB görs färre än fyra gånger om året.⁸⁵ Det är problematiskt att i en dom förklara en förälder som olämplig då det kan hindra att kontakten mellan barn och förälder upprätthålls.⁸⁶ En annan orsak till att regeln sällan används är att om det sociala skyddsnätet fungerar, har dessa barn redan blivit föremål för socialtjänstens insatser.⁸⁷

4.4 Riskbedömning

En riskbedömning ska alltid göras i fall där någon förälder påstår att det finns risk för att barnet far illa. Om rätten kommer fram till att det föreligger en risk för att barnet far illa ska det väga tungt i bedömningen av vårdnadsansvaret. Föreligger det en risk är det i de allra flesta fall bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnadsansvaret. Det som väger in i bedömningen är bland annat tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem samt psykisk sjukdom. Vidare är det av betydelse när i tiden händelserna har skett. Har händelserna inträffat den senaste tiden innebär barnets bästa troligen att vårdnaden inte anförtros den föräldern. Motsatsvis innebär det då att om händelserna har ägt rum långt tillbaka i tiden och förhållandet mellan föräldern och barnet nu fungerar bra igen, kan vårdnaden i vissa fall ändå anförtros den föräldern. Andra saker att ta hänsyn till vid riskbedömningen är om föräldern har genomgått behandling för att undvika en upprepning, samt barnets vilja i den mån barnets vilja ska tillmätas betydelse.⁸⁸

⁸⁴ Se RH 1990:127.

⁸⁵ Mattsson, Titti, *Rätten till familj inom barn- och ungdomsvården*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2010, s. 94.

⁸⁶ Schiratzki 2008, s. 89.

⁸⁷ Singer, Anna, *Barns rätt*, Upplaga 1, Iustus, Uppsala, 2017, s. 94.

⁸⁸ Prop. 2005/06:99, s. 42 f.

5 Rättsfallsstudie

5.1 Inledning

Nedan görs en presentation av utvalda rättsfall från Högsta domstolen och hovrätterna. De fyra domarna från Högsta domstolen är utvalda då de har ett prejudikatvärde när det kommer till vårdnadstvister. Det finns fler fall som rör vårdnadstvister men dessa fyra fall finns hänvisade till i hovrättsfallen som presenteras nedan. Som tidigare nämnt är urvalet av hovrättsfall gjort genom att välja ut de femton senaste domarna från Sveriges hovrätter som den 10 februari 2019 fanns publicerade på Karnov. Fallen har på något sätt rört våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen. Fem rättsfall inom varje kategori är utvalda. Det finns överlappande inslag i domarna men de är kategoriserade efter vad som främst utmärker dem. Efter presentationen av rättsfallen i varje kategori följer en kort sammanfattning.

5.2 Praxis

5.2.1 NJA 1999 s. 451

Föräldrar som tidigare hade varit gemensamma vårdnadshavare yrkade båda om att få ensam vårdnad om parets tre gemensamma barn. Mamman ansåg att hon hade varit förtryckt av pappan samt att pappan talade kränkande och förklenande om henne inför parets dotter.⁸⁹ Pappan hade å sin sida anfört att mamman hade personliga problem av och till samt att hon hade tagit med sig barnen utomlands med avsikten att stanna där. Samtidigt sa pappan att båda föräldrarna egentligen var lämpliga vårdnadshavare.⁹⁰ Föräldrarna använde sig av olika uppfostringsstilar vilket medförde problem i samarbetet gällande barnen. Tingsrätten fann att det var bäst för barnen att vårdnaden anförtroddes

⁸⁹ NJA 1999 s. 451.

⁹⁰ Ibid, s. 452.

mamman ensam.⁹¹ Hovrätten gick på samma linje som tingsrätten och menade att de rådande samarbetsvårigheterna utgjorde skäl för att upplösa den gemensamma vårdsnaden och fastställde således tingsrättens dom.⁹² Högsta domstolen gick emot vad både tingsrätten och hovrätten hade anfört. Det framfördes att ingen av föräldrarna hade några påtagliga omsorgsbrister gentemot sina barn. Samarbetsvårigheterna ansågs inte vara sådana att det inte skulle finnas förutsättningar för gemensam vårdnad.⁹³ Eftersom det inte förelåg särskilda skäl som talade emot gemensam vårdnad menade Högsta domstolen att barnen hade mer att vinna på att vårdsnaden var gemensam. Högsta domstolen ändrade hovrättens dom och anförtrodde vårdsnaden till föräldrarna gemensamt.⁹⁴

5.2.2 NJA 2000 s. 345

Vid en äktenskapsskillnad hade mamman yrkat på ensam vårdnad om parets gemensamma barn. Pappan hade motsatt sig detta och yrkade själv på ensam vårdnad. I tingsrätten framförde mamman att pappan var en olämplig vårdnadshavare då det fanns en djup konflikt mellan föräldrarna som grundade sig på bland annat att pappan hade misshandlat mamman. Pappan var dömd för misshandel av mamman samt hade ett besöksförbud som han brutit mot. Även barnen hade blivit utsatta för pappans våldsamma beteende. Dottern hade varit närvarande vid misshandeln av mamman. Pappan i sin tur framförde att mamman hade ett häftigt humör och var svår att kommunicera med.⁹⁵ Tingsrätten ansåg att misshandeln inte utgjorde grund för att olämpligförklara pappan, båda föräldrarna var således lämpliga vårdnadshavare. Tidigare hade föräldrarna kommit överens om umgänget vilket tydde på att gemensam vårdnad skulle kunna förekomma. Dock ansåg tingsrätten att konflikten föräldrarna emellan var allt för djup för att det skulle vara förenligt med barnens bästa att

⁹¹ Ibid, s. 454.

⁹² Ibid, s. 455.

⁹³ Ibid, s. 457.

⁹⁴ Ibid, s. 459.

⁹⁵ NJA 2000 s. 345.

vårnaden förblev gemensam. Tingsrätten beslutade att vårnaden skulle anförtros mamman ensam.⁹⁶ I hovrätten menade mamman att ingen av parterna var olämplig som vårdnadshavare men att hon i vart fall var mer lämplig.⁹⁷ Hovrätten ansåg att meningsskiljaktigheterna mellan föräldrarna inte var av sådan art att det omöjliggjorde gemensam vårdnad. Av den anledningen ändrade hovrätten tingsrättens dom och beslutade att vårnaden skulle vara gemensam.⁹⁸ I Högsta domstolen ändrade sig mamman igen och anförde att pappan var olämplig som vårdnadshavare. Högsta domstolen ansåg, likt tingsrätten, att misshandeln inte var grund för att pappan skulle anses som en olämplig vårdnadshavare. Dock var omständigheterna i fallet sådana att föräldrarnas samarbetsvårigheter var att se som en särskild omständighet som talade mot gemensam vårdnad. Eftersom Högsta domstolen inte ansåg att konflikten var övergående ändrade de hovrättens dom och fastställde tingsrättens domslut.⁹⁹

5.2.3 NJA 2006 s. 26

Mamman hade försökt dräpa pappan i deras gemensamma bostad när ett av parets barn varit närvarande. Mamman dömdes för försök till dråp och överlämnades till rättspsykiatrisk vård. Pappan hade yrkat om ensam vårdnad med motivationen att mamman var olämplig som vårdnadshavare samt att det inte fanns någon reell möjlighet för föräldrarna att samarbeta.¹⁰⁰ Tingsrätten fann att den gemensamma vårnaden efter omständigheterna fungerade tillräckligt bra för att föräldrarna gemensamt skulle kunna fatta nödvändiga beslut gällande barnen. Vidare ansåg tingsrätten att gemensam vårdnad var nödvändigt för mamman för att hon skulle kunna återanpassas i samhället. Vårnaden

⁹⁶ Ibid, s. 349.

⁹⁷ Ibid, s. 350.

⁹⁸ Ibid, s. 351.

⁹⁹ Ibid, s. 352 f.

¹⁰⁰ NJA 2006 s. 26.

skulle således fortsatt vara gemensam.¹⁰¹ I hovrätten framkom inga nya uppgifter och hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹⁰² Högsta domstolen i sin tur menade att pappans inställning till att inte kunna samarbeta med mamman efter omständigheterna måste respekteras. Att föräldrarna gemensamt skulle ha vårdnaden om barnen när de inte kunde samarbeta var inte förenligt med barnens bästa och den gemensamma vårdnaden skulle upplösas.¹⁰³ Mamman hade inte yrkat på ensam vårdnad och inget i fallet hade framkommit som gjorde att pappan var att anse som olämplig som ensam vårdnadshavare. Högsta domstolen ändrade hovrättens dom och anförtrodde pappan ensam vårdnad.¹⁰⁴

5.2.4 NJA 2007 s. 382

Föräldrarna till en liten dotter hade aldrig bott tillsammans och hade tvistat om vårdnad, boende och umgänge sedan dottern var fyra månader gammal.¹⁰⁵ Dottern bodde stadigvarande hos mamman men hade ett omfattande umgänge med pappan.¹⁰⁶ Kommunikationen mellan föräldrarna skedde skriftligt via sms och mail eftersom de hade svårt att komma överens.¹⁰⁷ Tingsrätten konstaterade att ingen av föräldrarna var att se som olämplig vårdnadshavare. Inte heller ansåg tingsrätten att konflikten var tillräckligt djup för att den gemensamma vårdnaden skulle upplösas. Tingsrätten beslutade därför att vårdnaden fortsatt skulle vara gemensam.¹⁰⁸ Hovrätten fann likt tingsrätten att båda föräldrarna var att se som lämpliga vårdnadshavare. Vidare ansåg hovrätten att föräldrarnas sparsamma kontakt med varandra tydde på att konflikten var av sådan art att det bästa för barnet var att den gemensamma vårdnaden upplöstes. Vårdnaden anförtroddes ensamt åt mamman.¹⁰⁹ Högsta domstolen sa att

¹⁰¹ Ibid, s. 29.

¹⁰² Ibid, s. 30.

¹⁰³ Ibid, s. 31.

¹⁰⁴ Ibid, s. 31 f.

¹⁰⁵ NJA 2007 s. 382.

¹⁰⁶ Ibid, s. 383.

¹⁰⁷ Ibid, s. 385.

¹⁰⁸ Ibid, s. 386.

¹⁰⁹ Ibid, s. 390.

gemensam vårdnad kunde vara oförenligt med barnets bästa även om konflikten inte hade varit tillräckligt svår och djup att det var omöjligt att samarbeta. Det måste dock ha funnits en realistisk möjlighet för föräldrarna att samarbeta utan att det gick ut över barnet. Var konflikten av övergående natur kunde gemensam vårdnad vara ett alternativ. Högsta domstolen menade dock att föräldrarnas samarbetsproblem var av en sådan omfattning att gemensam vårdnad inte ansågs vara det bästa för barnet. Hovrättens dom fastställdes.¹¹⁰

5.2.5 Sammanfattning

Av praxisgenomgången kan några slutsatser dras. Gemensam vårdnad är det bästa för barnet om det inte föreligger särskilda skäl som talar emot gemensam vårdnad.¹¹¹ Är det för föräldrarna omöjligt att samarbeta gällande frågor som rör barnet är ensam vårdnad att anse som barnets bästa.¹¹² Har en förälder försökt att ta livet av den andra föräldern är det inte förenligt med barnets bästa att döma till gemensam vårdnad om föräldern som blivit utsatt motsätter sig kontakt med den andra föräldern.¹¹³ Samarbetsproblem kan vara skäl för att upplösa gemensam vårdnad om de är av en sådan omfattning att oförmågan att samarbeta går ut över barnets bästa.¹¹⁴

5.3 Våld

5.3.1 Fall 1

Föräldrarna hade fyra barn tillsammans. Mamman hade yrkat på ensam vårdnad medan pappan ville att vårdnaden skulle vara gemensam. Som stöd för sina yrkanden uppgav mamman att pappan var olämplig som vårdnadshavare. Dels på grund av våld som utövats mot henne och barnen, dels att pappan inte

¹¹⁰ Ibid, s. 394.

¹¹¹ NJA 1999 s. 451.

¹¹² NJA 2000 s. 345.

¹¹³ NJA 2006 s. 26.

¹¹⁴ NJA 2007 s. 382.

kunde tillgodogöra de behov två av sönerna hade på grund av deras autism. Mamman menade att det fanns samarbetsproblem som uteslöt gemensam vårdnad, pappan motsatte sig detta. Vårdnadsutredningen som gjordes rekommenderade att föräldrarna skulle ha gemensam vårdnad om alla barnen. Tingsrätten fann att mamman var lämplig som vårdnadshavare. Pappan var även han lämplig som vårdnadshavare. Rätten ansåg att mamman inte var rädd för en återupprepning av misshandeln. Grunden för detta var att föräldrarna på senare tid haft ett fungerande samarbete gällande barnen. Pappan var polisanmäld gällande misshandel av barnen men polis och åklagare gick inte vidare med misstankarna. Att det skulle finnas risk för att barnen för illa i framtiden var inte underbyggt på ett sådant sätt att det skulle tillmätas betydelse. Båda föräldrarna var således att anse som lämpliga vårdnadshavare. Rätten fann heller inte att det fanns svåra samarbetsproblem mellan föräldrarna. Vårdnaden anförtroddes således föräldrarna gemensamt. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹¹⁵

5.3.2 Fall 2

I detta fall hade mamman gjort gällande att hon skulle ha ensam vårdnad om parets gemensamma son. Enligt mamman var pappan olämplig som vårdnadshavare på grund av det fysiska och psykiska våld som han hade utövat mot henne och sonen. Mamman menade att det fanns samarbetssvårigheter som uteslöt gemensamt vårdnadsansvar. Förundersökning pågick gällande grov kvinnofridskränkning och förundersökningen gällande två fall av våldtäkt lades ner på grund av bristande bevisning. Åklagaren angav dock att mamman var trovärdig i sin beskrivning. Pappan menade att han var lämplig som vårdnadshavare samt att samarbetssvårigheterna var av övergående natur. Tingsrätten fann att mammans uppgifter bedömdes som trovärdiga och därför kunde rätten inte utesluta att våldet mamman berättade om hade inträffat. Konflikten parterna emellan var dessutom av sådan natur att det saknades förutsättningar för ett gemensamt vårdnadsansvar. Mamman tillerkändes därför

¹¹⁵ Svea hovrätt, dom 2018-12-05, mål nr T 5057-18.

vårnaden ensam. I hovrätten hade parterna nått en samförståndslösning som innebar att pappan fick ensam vårdnad. Hovrätten fann att denna lösning var förenlig med barnets bästa och meddelade dom i enighet med överenskommelsen.¹¹⁶

5.3.3 Fall 3

Pappan var dömd för misshandel och kränkande behandling av parets två gemensamma barn. Han dömdes till tre månaders fängelse och hade avverkat sitt straff. Mamman yrkade på ensam vårdnad med motiveringen att pappan var en olämplig vårdnadshavare på grund av det inträffade samt att det förelåg svåra samarbetsproblem mellan parterna. Gemensam vårdnad skulle därför inte vara förenligt med barnens bästa. Tingsrätten resonerade att domen mot pappan visserligen var att se som allvarlig, men att det löpt flera år sedan gärningarna ägt rum. Risken för att det skulle ske igen var liten. Pappan var inte att se som en olämplig vårdnadshavare och i övrigt fungerade samarbetet tillräckligt bra för ett gemensamt vårdnadsutövande. Tingsrätten gjorde bedömningen att vårdnaden fortsatt skulle vara gemensam. Hovrätten gick på samma linje som tingsrätten när det kom till pappans lämplighet. Vårdnadsutredningen som var gjord konstaterade även den att båda föräldrarna var lämpliga. Vidare konstaterades att gemensam vårdnad inte var det bästa för barnen då det inte fanns något samarbete mellan föräldrarna gällande barnen. Hovrätten såg inte att samarbetet mellan parterna inom överskådlig framtid skulle komma att bli bättre. Därför skulle det gemensamma vårdnadsansvaret upplösas. Pappan ansågs som den av föräldrarna som bäst kunde tillgodose barnens alla behov, däribland kontakt med båda föräldrarna. Därför var det mest förenligt med barnens bästa att han fick vårdnaden om barnen. Hovrätten ändrade tingsrättens dom och anförtrodde vårdnaden till pappan ensam.¹¹⁷

¹¹⁶ Svea hovrätt, dom 2018-12-20, mål nr T 11004-17.

¹¹⁷ Svea hovrätt, dom 2019-02-01, mål nr T 11396-17.

5.3.4 Fall 4

Mamman hade yrkat att vårdnaden om parets gemensamma barn skulle tillfalla henne. Det fanns enligt mamman sådana samarbetsvårigheter parterna emellan att det inte var förenligt med barnens bästa att vårdnaden förblev gemensam. Pappan hade agerat skrämmande, kränkande, hotfullt och hårdhänt mot barnen. Särskilt mot den ena dottern där det även inleddes en förundersökning om misshandel som senare lades ner. Vidare var pappan dömd för ofredande då han psykiskt misshandlat mamman.¹¹⁸ Den ena dottern hade även sagt att hon inte ville träffa sin pappa då han hade slagit mamman. Tingsrätten fann att gemensam vårdnad var uteslutet på grund av samarbetsvårigheterna. Ingen av föräldrarna var att se som olämplig och anledningen till att barnen inte mårde bra var föräldrarnas samarbetsproblem. Tingsrätten gick efter kontinuitetsprincipen och eftersom barnen tidigare bott tillsammans med mamman anförtroddes hon vårdnaden om barnen. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹¹⁹

5.3.5 Fall 5

Ensam vårdnad hade yrkats av mamman gällande parets gemensamma barn. Pappan hade utsatt mamman för våld inför ena dottern samt hotat mamman. Pappan menade att samarbetet inte fungerade optimalt men att det var tillräckligt välfungerande för att gemensam vårdnad skulle kunna föreligga. Vårdnadsutredningen föreslog att mamman ensam skulle anförtros vårdnaden om barnen. Tingsrätten gjorde bedömningen att det inte förekom något skäl till att ändra på vårdnaden och att den skulle förbli gemensam. I hovrätten framkom att barnen tillsammans med mamman under en tid haft skyddat boende. Den djupgående konflikten mellan föräldrarna berodde mycket på det fysiska angrepp pappan utfört på mamman. Även att han utsatt henne för verbala angrepp på sociala medier som i några av fallen hade varit att se som hot

¹¹⁸ Se Stockholms tingsrätt, dom 2014-10-01, mål nr B 19018-13.

¹¹⁹ Svea hovrätt, dom 2019-02-01, mål nr T 7097-18.

spelade en roll. Pappan hade haft kontaktförbud gentemot mamman och överträtt detta. Hovrätten fann att det saknades förutsättningar för att vårdnaden fortsatt skulle vara gemensam och menade att vårdnaden skulle anförtros en av föräldrarna ensam. Hovrätten konstaterade vidare att det inte gick att dra slutsatsen att pappan var olämplig som vårdnadshavare men att hans föräldraförmåga var svag. Eftersom mamman ansågs bäst lämpad som vårdnadshavare anförtroddes hon vårdnaden ensam.¹²⁰

5.3.6 Sammanfattning

I domarna ovan förekommer påstående om fysiskt och psykiskt våld mot den andra föräldern och barnen. I samtliga fall är det pappan som påstås ha utsatt mamman och barnen för våldet. I två av fallen finns fällande domar mot pappan rörande våld av olika slag. Utfallet i de två målen faller olika. I ett av dessa mål får pappan ensam vårdnad och i det andra får mamman ensam vårdnad. I övrigt utdöms gemensam vårdnad i ett fall och ensam vårdnad till mamman i ett annat. Slutligen får pappan ensam vårdnad i ett fall där parterna enats om en samförståndslösning efter att mamman i tingsrätten fått ensam vårdnad.

5.4 Sexuella övergrepp

5.4.1 Fall 1

Pappan hade i målet yrkat gemensam vårdnad gällande parets barn. Mamman hade motsatt sig detta och själv yrkat på ensam vårdnad. Mamman grundade detta på att pappan hade ett avvikande sexuellt beteende, bestående av att han hade skickat avvikande pornografi till mamman samt kommit med sexuella förslag. Mamman var orolig för att han utförde sexuella övergrepp på barnen då det ena barnet talat på ett sätt som påvisade detta. Det hade gjorts BBIC-utredningar som visade att det inte fanns annat än en låg risk att barnen skulle

¹²⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2019-02-15, mål nr T 1753-18.

fara illa hos sin pappa. Tingsrätten delade den bedömningen och ansåg att båda föräldrarna i sig var lämpliga. Det fanns dock tillräckligt stora samarbetsvårigheter, grundade i en djup misstro för den andra föräldern, att gemensam vårdnad inte kunde anses vara det bästa för barnen. Eftersom barnen tidigare stadigvarande bott med mamman dömde tingsrätten enligt kontinuitetsprincipen om ensam vårdnad för mamman. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹²¹

5.4.2 Fall 2

Mamman hade i målet egenmäktigt fört bort parets gemensamma barn utomlands och bosatt sig där. Pappan ansökte om ensam vårdnad och överflyttning medan mamman motsatte sig detta. Mamman menade att pappan utsatt döttrarna för sexuella övergrepp samt utsatt henne och barnen för både fysiskt och psykiskt våld. Den ena dottern hade berättat om övergreppen för mamman. Pappan anhölls misstänkt för grov kvinnofridskränkning samt våldtäkt mot barn men förundersökningen lades ner och han meddelades kontaktförbud med mamman och barnen. Tingsrätten fann att gemensam vårdnad inte var ett alternativ. Föräldrarna kunde inte samarbeta på ett tillfredställande sätt samt att båda parterna motsatte sig gemensam vårdnad. Genom upplysningar från socialtjänsten framgick att ingen av föräldrarna var att se som olämplig. Tingsrätten delade den bedömningen då det inte visats att pappan varit våldsam eller i övrigt olämplig. Med bakgrund av att mamman egenmäktigt fört med sig barnen utomlands tillerkändes pappan ensam vårdnad om den yngsta dottern. Hovrätten delade tingsrättens bedömning i att gemensam vårdnad var uteslutet. De noterade även att anklagelserna mot pappan var oroväckande men att de var vaga och svåra att bedöma. Varken pappan eller mamman var att se som olämpliga vårdnadshavare. Hovrätten ändrade tingsrättens dom och tillerkände mamman vårdnaden om den yngsta dottern med hänvisning till kontinuitetsprincipen.¹²²

¹²¹ Göta hovrätt, dom 2018-06-26, mål nr T 3032-17.

¹²² Hovrätten för västra Sverige, dom 2018-10-10, mål nr T 3485-17.

5.4.3 Fall 3

Pappan hade yrkat på gemensam vårdnad gällande parternas gemensamma dotter. Dottern hade under hela sitt liv stått under ensam vårdnad av sin mamma. Mamman menade att gemensam vårdnad inte var ett alternativ då parternas bristande samarbetsförmåga uteslöt detta. Dottern hade dessutom inte träffat pappan på flera år efter att pappan hade blivit åtalad för att ha utsatt dottern för sexuella övergrepp. Pappan blev frikänd i tingsrätten och domen hade vunnit laga kraft. Tingsrätten menade att det saknades rimlig grund att anta att pappan utsatt dottern för sexuella övergrepp, även om dottern själv ansåg sig ha blivit utsatt. Dessutom förekom inga förhållande av substantiell karaktär som kunde visa på att det förekommit fler sexuella övergrepp. Tingsrätten fann att varken pappan eller mamman var att se som olämpliga men att det saknades förutsättningar för gemensam vårdnad. Med tanke på dotterns psykiska mående när det kom till frågan om att träffa sin pappa gjorde tingsrätten bedömningen att mamman även i fortsättningen skulle ha ensam vårdnad. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹²³

5.4.4 Fall 4

Gemensam vårdnad hade yrkats av pappan gällande parets gemensamma dotter. Mamman hade sedan innan ensam vårdnad. Mamman ansåg att det förelåg djupa och svåra samarbetsvårigheter parterna emellan. Vidare ansåg mamman att pappan var olämplig som vårdnadshavare eftersom han hade utsatt dottern för sexuella övergrepp. Händelserna hade polisanmälts men förundersökningen lades ner. Tingsrätten fann att det inte fanns förutsättningar för ett gemensamt vårdnadsansvar. Samarbetsvårigheterna var av sådan omfattning och djupgående art att de inte inom överskådlig tid kunde lösas.

¹²³ Svea hovrätt, dom 2018-11-05, mål nr T 2956-18.

Mamman var enligt tingsrätten att anse som lämplig vårdnadshavare och därför tillerkändes hon ensam vårdnad. Hovrätten gjorde samma bedömning som tingsrätten och fastställde domen i vårdnadsfrågan.¹²⁴

5.4.5 Fall 5

I fallet hade pappan yrkat fortsatt gemensam vårdnad medan mamman motsatte sig detta och hade själv yrkat på ensam vårdnad. Mamman menade att parterna hade en sådan djupgående konflikt att gemensam vårdnad var uteslutet. Pappan hade varit anhållen misstänkt för våldtäkt, grov kvinnofridskränkning samt våld mot barnen i form av sexuella övergrepp. Förundersökningen hade lagts ner gällande alla punkter. Föräldrarna hade ingen kontakt då mamman var väldigt rädd för pappan. Tingsrätten fann inget som styrkte att det fanns en risk för att barnen skulle fara illa hos sin pappa. Vidare konstaterade rätten att gemensam vårdnad var uteslutet på grund av samarbetsvårigheterna. Både mamman och pappan ansågs lämpliga som vårdnadshavare då de kunde sköta om sina barn på ett adekvat sätt. Eftersom barnen tidigare hade bott hos sin mamma gjorde tingsrätten bedömningen att det bästa för barnen var att mamman fick ensam vårdnad. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹²⁵

¹²⁴ Svea hovrätt, dom 2018-12-07, mål nr T 7472-18; Eftersom pappan i målet inte yrkat på ensam vårdnad diskuterades inte hans lämplighet närmare efter att rätten konstaterat att gemensam vårdnad inte var ett alternativ samt att mamman var lämplig som vårdnadshavare. I hovrätten under frågan om umgänge konstaterade rätten dock att det inte framkommit några förhållanden av substantiell karaktär som skulle ge stöd för att dottern hade utsatts för sexuella övergrepp. Ingenting tydde heller på att dottern i framtiden skulle komma till fara. Pappan var därför att anse som en lämplig umgängesförälder. Det finns enligt min mening därför skäl att tro att rätten även hade funnit pappan som lämplig vårdnadshavare om det förts ett resonemang gällande saken.

¹²⁵ Svea hovrätt, dom 2018-12-21, mål nr T 5222-18.

5.4.6 Sammanfattning

Likt fallen om våld är det i dessa domar mamman som i samtliga fall påstått att pappan utsatt barnen för sexuella övergrepp. I fyra av fallen har en polisanmälan upprättats. I det ett av fallen lades polisanmälan ned, i två av fallen anhölls pappan innan förundersökningen slutligen lades ner och i det sista fallet friades pappan i tingsrätten. Gemensamt för alla fem fallen är att det inte finns någon fällande dom. I samtliga fall fick mamman ensam vårdnad.

5.5 Missbruk

5.5.1 Fall 1

Mamman ville upplösa den gemensamma vårdnaden och få ensam vårdnad om parets gemensamma dotter medan pappan ville att den gemensamma vårdnaden skulle bestå. Skälen för att vårdnaden skulle upplösas var enligt mamman att parterna inte kunde samarbeta när det kom till frågor som rörde dottern. Vidare menade mamman att dottern farit illa på grund av pappans oroande alkoholkonsumtion. Pappan menade att han inte hade en oroande alkoholkonsumtion samt att samarbetsförmågan var tillräckligt bra för att vårdnaden skulle förbli gemensam. Tingsrätten fann inte det styrkt att pappans alkoholkonsumtion innebar att dottern for illa hos honom. Det enda tingsrätten konstaterade gällande alkoholkonsumtionen var att han deltagit frivilligt i en öppenvårdsbehandling. Vidare menade tingsrätten, precis som vårdnadsutredningen påvisade, att det inte förelåg skäl för att lösa upp den gemensamma vårdnaden. Tingsrätten fann att den gemensam vårdnad skulle bestå. I hovrätten menade båda parterna att samarbetsförmågan försämrats sen domen i tingsrätten. Hovrätten menade att samarbetssvårigheterna inte var av sådan omfattande karaktär att gemensam vårdnad skulle upplösas. Hovrätten instämde i vad tingsrätten konstaterade gällande pappans alkoholkonsumtion och fastställde tingsrättens dom i vårdnadsfrågan.¹²⁶

¹²⁶ Svea hovrätt, dom 2018-11-01, mål nr T 1259-18.

5.5.2 Fall 2

Parterna hade gemensam vårdnad om sina två barn. Mamman ville att vårdnaden skulle anförtros henne ensam då pappan var olämplig som vårdnadshavare. Grunderna för detta var pappans alkoholmissbruk, psykiska hälsa samt att parterna hade samarbetssvårigheter. Pappan hade låtit sin alkoholkonsumtion gå ut över barnen. Han hade vidare varit tvångsomhändertagen enligt LPT¹²⁷ då han hade försökt ta sitt liv. Tingsrätten fann att där inte fanns något i utredningen som tydde på att barnen hade farit illa eller varit utsatta för omvårdnadsbrister i samband med att de varit i kontakt med sin pappa. Tingsrätten fann inget stöd i mammans uttalande om att pappan skulle vara olämplig. Vidare fann de inte heller att samarbetssvårigheterna var av sådan art att den gemensamma vårdnaden skäligen skulle upplösas. Vårdnaden skulle därför förbli gemensam. I hovrätten kom parterna till en samförstånds lösning och hovrätten fastställde tingsrättens utfall i vårdnadsfrågan.¹²⁸

5.5.3 Fall 3

Barnen och mamman befann sig på ett skyddat boende. Pappan yrkade att vårdnaden skulle vara gemensam medan mamman ville att den likt det interimistiska avgörandet skulle anförtros henne ensam. Mamman menade att pappan var kontrollerande och hade utsatt henne och barnen för våld, hot och kränkningar. I samband med att pappan drack alkohol blev han väldigt våldsam. Mamman misstänkte att han hade problem med alkoholen och därför var han en olämplig vårdnadshavare. Tingsrätten fann att det inte fanns något samarbete mellan parterna i fråga om barnen. Därför kunde inte gemensam vårdnad bli aktuellt. Inget tydde på att pappan skulle ha alkoholproblem eller andra drogproblem och rätten kunde därför inte göra bedömningen att pappan

¹²⁷ Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

¹²⁸ Svea hovrätt, dom 2018-11-08, mål nr T 3599-18.

var olämplig. Mamman var i sig också lämplig. På grund av kontinuitetsprincipen tilldelades mamman ensam vårdnad om barnen. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹²⁹

5.5.4 Fall 4

Föräldrarna hade i målet gemensam vårdnad om sin dotter. Mamman ville att vårdnaden skulle tillfalla henne ensam medan pappan ville att den gemensamma vårdnaden skulle bestå. Mamman hävdade att pappan hade narkotika-problem då han var dömd för narkotikabrott samt visat positiva utslag på narkotikatester utförda av socialtjänsten. Vidare hade det förekommit misstankar om att pappan utsatt mamman för grov kvinnofridskränkning samt sexuellt ofredande. På grund av avsaknaden av stödbevisning samt preskriptionstider lades förundersökningarna ned. Med tanke på att mamman flera gånger polisanmält pappan ansåg tingsrätten att detta återspeglade en bristande förmåga att samarbeta gällande parternas dotter. Samarbetssvårigheterna var sådana att gemensam vårdnad inte var ett alternativ. Tingsrätten fann inget som för- anledde att pappan var olämplig som vårdnadshavare då inget tydde på att han i dagsläget brukade narkotika. Tillfället då han testade positivt på kokain låg lång tillbaka i tiden. Mamman var lämplig. I en sammanvägning fann tingsrätten att vårdnaden om dottern skulle tillkomma mamman ensam på grund av kontinuitetsprincipen. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹³⁰

5.5.5 Fall 5

Mamman hade yrkat ensam vårdnad medan pappan ansåg att vårdnaden fortsatt skulle vara gemensam. Som grund till att vårdnaden skulle anförtros mamman ensam hade hon framfört att pappan var olämplig som vårdnadshavare. Han hade både fysiskt och psykiskt hade misshandlat henne, begått brott

¹²⁹ Göta hovrätt, dom 2018-11-20, mål nr T 3023-17.

¹³⁰ Svea hovrätt, dom 2018-12-05, mål nr T 4282-18.

i form av kört rattfull, missbrukat narkotika och var spelmissbrukare. Dessutom var samarbetssvårigheterna sådana att gemensam vårdnad var uteslutet. Tingsrätten delade vårdnadsutredningens bedömning om att pappan var lämplig som vårdnadshavare. Vidare var även mamman att se som lämplig. Tingsrätten menade att samarbetssvårigheterna inte var av sådan omfattning att de kunde läggas som grund för en upplösning av det gemensamma vårdnadsansvaret. Den gemensamma vårdnaden skulle därför bestå. I hovrätten framkom att parterna var ense om att de inte kunde samarbeta i frågor rörande sonen. Hovrätten ansåg därför att det gemensamma vårdnadsansvaret skulle upplösas. Då mamman var något mer insatt i sonens situation och hade huvudansvaret för den praktiska omsorgen ändrade hovrätten tingsrättens dom och tilldelade mamman vårdnadsansvaret ensam.¹³¹

5.5.6 Sammanfattning

Mammorna har i samtliga fem fall påstått att pappan har någon form av missbruksproblematik. Missbruket rörde sig antingen om alkohol, narkotika eller båda två. I två av fallen blev vårdnaden gemensam. I dessa två fall hade pappan i det ena fallet frivilligt vårdats på behandlingshem och i det andra hade pappan blivit omhändertagen enligt LPT. Mamman fick ensam vårdnad i tre av fallen. Pappan i det ena fallet hade testat positivt för kokain och pappan i det andra fallet hade kört rattfull och dömts för detta. I det tredje fallet där mamman fick ensam vårdnad fanns inget som tydde på att pappan hade någon missbruksproblematik.

¹³¹ Svea hovrätt, dom 2018-12-20, mål nr T 3846-18.

6 Analys

6.1 Inledning

I detta avsnitt avses att besvara uppsatsens inledande frågeställningar. I avsnitt 6.2 läggs fokus på den första frågeställningen som rör vad lagtext och lagförarbeten säger om barnets bästa när det förekommer våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen. Vidare presenteras i avsnitt 6.3 hur rätten resonerar i dessa fall. Avsnitt 6.4 behandlar den tredje och sista frågeställningen som berör om det görs någon skillnad i bedömningen beroende på vilket kön föräldern har.

6.2 Lagtext och förarbeten

Enligt svensk lagstiftning blir barnets föräldrar även dess vårdnadshavare om föräldrarna vid barnets födsel är gifta. I annat fall blir mamman ensam vårdnadshavare och vårdnaden blir gemensam först i samband med en faderskapsbekräftelse eller en föräldraskapsbekräftelse.¹³² Det görs enligt svensk lagstiftning ingen prövning av en förälders lämplighet i förhand. En förälder som hade bedömts som olämplig i rätten kan därför ha vårdnadsansvaret om ett barn såtillvida inga omständigheter kommer upp till ytan under barnets uppväxt. Av denna anledning finns sociala skyddsnet, exempelvis socialnämnden.

Vårdnadsansvaret kan förändras av flera olika anledningar. Föräldrarna kan själva komma överens om vårdnaden, rätten kan på eget initiativ vid en äktenskapsskillnad ändra vårdnaden samt en förälder kan yrka på ändrat vårdnadsansvar. Genomgående för alla olika sätt är att barnets bästa ska vara avgörande för beslutet.¹³³ Att ett barns bästa ska beaktas vid beslut om vårdnad

¹³² Se avsnitt 2.1.

¹³³ Se avsnitt 2.2.

speglar att en förälder inte har någon rättighet att ha ett vårdnadsansvar om sitt barn.

Ett vårdnadsansvar innebär att vårdnadshavaren har skyldigheter gentemot barnet. Enligt lag har alla barn rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. De ska även behandlas med aktning för sin person och egenart samt inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Det är vårdnadshavarens uppgift att se till att barnet får dessa rättigheter tillgodosedda. Barnets välfärd ska även upprätthållas av vårdnadshavaren samt att vårdnadshavaren ska säkerställa att barnet får en tillfredsställande försörjning och utbildning.¹³⁴ Att inte uppfylla dessa för barnet basala rättigheter innebär att barnets bästa inte kan anses vara tillfredsställt. En förälder som inte kan tillgodose ett barns alla behov ska heller inte ha någon del i vårdnadsansvaret.¹³⁵

Svensk lagtext och förarbeten är tillsammans med Barnkonventionen tydlig. Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut som rör barn. Det lagtext och förarbeten är mindre tydlig med är vad som omfattas av barnets bästa.¹³⁶ Enligt lagtext framgår dock att barnets bästa aldrig kan säkerställas om det förekommer en risk för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller annars far illa. Av förarbetena specificeras lagtexten. Med övergrepp avses både fysiska och psykiska övergrepp. Exempel på fysiska övergrepp är misshandel och sexuella förgripelser. Men även en förälders attityd till våld, tidigare övergrepp och hot om övergrepp ska beaktas. Att ett barn annars far illa kan omfatta att föräldern exempelvis är missbrukare och vid umgänge med barnet kan tänkas lämna barnet ensamt eller vistas i olämpliga miljöer med barnet.¹³⁷ Av vad som framgår av lagtext och förarbeten visar lagstiftaren att barnet ska komma i första rummet när det förekommer situationer som påverkar barnet negativt.

¹³⁴ Se avsnitt 2.3.

¹³⁵ Se avsnitt 3.2.

¹³⁶ Se avsnitt 3.2.

¹³⁷ Se avsnitt 4.2.

I en utredning från år 2006 påvisas risken för att barnets fysiska och psykiska hälsa skadas om det vistas i miljöer där det förekommer våld och sexuella övergrepp. Att barnet själv utsätts för våld eller sexuella övergrepp, om det är syskon eller den andra föräldern spelar ingen roll utan kan ha lika stor påverkan på barnets välmående.¹³⁸

För att besvara frågeställningen framkommer det enligt lagtext och förarbeten att det att det inte är förenligt med barnets bästa att vistas i miljöer där det förekommer våld och sexuella övergrepp. Att vistas i missbruksmiljöer kan även det innebära en fara för barnets välmående. Till följd av detta innebär det att i en vårdnadstvist ska den föräldern som utsätter sitt barn för en sådan risk inte tilldelas någon del i vårdnadsansvaret.¹³⁹

6.3 Rättens bedömning

När rätten gör en bedömning är det barnets bästa som ska vara avgörande för utfallet. Vad som är det bästa för ett barn är inte alltid det bästa för ett annat barn. Det finns därför en viss flexibilitet vid tillämpningen av vad som är barnets bästa.¹⁴⁰

Till att börja med visar en utredning att rätten har prioriterat barnets nära och goda relation med båda föräldrarna före risken att barnet far illa.¹⁴¹ Det är eftersträvansvärt att barnet ska ha en nära och god relation med båda föräldrarna, men att låta det gå ut över barnets bästa när det förekommer våld, sexuella övergrepp eller missbruk inom familjen är oförenligt med de premisser som ställts upp för vad som är barnets bästa.

I många fall av vårdnadstvister förekommer anklagelser mot den andra föräldern av något slag.¹⁴² Rätten måste, även om anklagelserna kan ses som ogrundade, undersöka saken för att säkerställa att barnets bästa inte åsidosätts.

¹³⁸ Se avsnitt 4.2.

¹³⁹ Se avsnitt 4.2.

¹⁴⁰ Se avsnitt 3.2.

¹⁴¹ Se avsnitt 4.2.

¹⁴² Se avsnitt 4.1.

Rätten får inte avfärda anklagelser om våld, sexuella övergrepp eller missbruk där barnet kan fara illa som samarbetsproblem.¹⁴³ Det är oundkomligt att det förekommer fall där den ena föräldern, i brist på andra argument för att få ensam vårdnad om ett barn, anklagar den andra föräldern utan att ha grund för det. Problemet som uppkommer om rätten tar sig friheten att avfärda anklagelser av den här typen som samarbetsproblem är att fall där det verkligen förekommer våld, sexuella övergrepp eller missbruk inom familjen kanske inte blir tillräckligt utredda.

Ur en synpunkt på vad som är barnets bästa är det alltid bättre att det görs fullständiga riskbedömningar för att säkerställa att ett barn inte far illa. Av förarbetena framgår det också att risker för att ett barn far illa alltid måste tas på största allvar.¹⁴⁴ En riskbedömning bör därför alltid göras när det förekommer misstankar om att ett barn far illa.

Att rätten är försiktig med att förklara en förälder olämplig är förståeligt med tanke på att det innebär en förhöjd risk att kontakt uteblir mellan barnet och föräldern. Däremot kan det ifrågasättas om rätten tar för lätt på frågan om lämplighet när de gör en riskbedömning.¹⁴⁵ Förekommer det skäliga misstankar för att bedöma en förälder olämplig borde rätten i vart fall göra en ordentlig utredning av föräldrarnas lämplighet.

I rättsfallsstudien som gjorts kan konstateras att rätten i samtliga fall bedömer föräldrarna som lämpliga fast att mammorna i nästan alla fall hävdar att pappan är olämplig som vårdnadshavare. Endast i något fall anser rätten att den ena föräldern i vart fall var mer lämpad. I inget av fallen görs en utförlig redogörelse för hur rätten resonerat.¹⁴⁶

Om det efter en riskbedömning anses förekomma en risk för att barnet kommer att fara illa ska detta väga tungt vid bedömningen av vårdnadsfrågan.

¹⁴³ Se avsnitt 4.2.

¹⁴⁴ Se avsnitt 4.2.

¹⁴⁵ Se avsnitt 4.3.

¹⁴⁶ Här bör det dock noteras att det i några av fallen gjorts vårdnadsutredningar där socialnämnden undersökt föräldrarnas lämplighet. Vårdnadsutredningarna är som huvudregel sekretessbelagda och därför återfinns inte informationen i domarna. Är vårdnadsutredningen enligt rätten tillräcklig finns det ingen anledning för rätten att själv föra ett resonemang. I de fall det inte gjorts någon vårdnadsutredning anser jag att det saknas ett utförligt resonemang av rätten gällande lämplighetsfrågan.

Det är av vikt när händelserna som inneburit en risk för barnet ägt rum. Eftersom riskbedömningen görs som en framtidsprognos väger händelser som skett långt tillbaka i tiden inte särskilt tungt medan händelser som inträffat senare väger tyngre. Vid en riskbedömning tas även hänsyn till om föräldern genomgått behandling för att förhindra upprepning av att sätta barnet i en situation där det kan fara illa.¹⁴⁷ Med hänsyn till att barnets bästa i de flesta fall är att ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna samstämmer riskbedömningens tillvägagångssätt bra med barnets bästa. En förälders föräldraförmåga avgörs inte enbart på en ensam händelse utan kan omvärderas.

Av rättsfallsstudien som gjorts kan några slutsatser dras gällande hur rätten resonerar i fall där det förekommer våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen. Det vanligaste argumentet rätten använder för att upplösa gemensam vårdnad i dessa fall är samarbetsproblem. Samarbetsproblem finns i de flesta fall. I vissa fall är det föräldrarna som har en oförmåga att samarbeta gällande barnen för att föräldrarna inte är ense. I andra fall är samarbetsproblemen sammanknutna med att mamman anklagat pappan för antingen våld, sexuella övergrepp eller missbruk som går ut över barnets bästa.¹⁴⁸ Att det är vanligt att dessa misstankarna om att barnet far illa avslås som samarbetssvårigheter är problematiskt. Lagtext och förarbeten är tydliga med att misstankar om våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen inte får avslås som samarbetssvårigheter.¹⁴⁹

I de fall rätten har konstaterat att det förekommer omfattande samarbetsproblem och att gemensam vårdnad inte är ett alternativ samt båda föräldrarna är lämpliga, används två principer för att avgöra vem av föräldrarna som får del av vårdnadsansvaret. Kontaktprincipen och kontinuitetsprincipen används regelbundet av rätten i vårdnadstvister. Kontaktprincipen innebär att den förälder som bäst kan främja ett umgänge med den andra föräldern får ensam vårdnad. Kontinuitetsprincipen innebär att barnet inte ska ryckas upp ur sin

¹⁴⁷ Se avsnitt 4.4.

¹⁴⁸ Se avsnitt 5.3-5.5.

¹⁴⁹ Se avsnitt 4.2.

invanda miljö. Kontinuitetsprincipen är den mest använda av de två principerna och används i flertalet fall i rättfalsstudien.¹⁵⁰

Sammantaget är rätten sparsamma med att döma en förälder som olämplig även om det förekommer grundade misstankar om våld, sexuella övergrepp eller missbruk inom familjen. Att de ska vara försiktiga med att förklara en förälder som olämplig framgår även av praxis från Högsta domstolen.¹⁵¹ I många fall diskuteras inte lämpligheten utan rätten kan komma till tillfredsställande lösningar för barnets bästa ändå. Bland annat genom att resonera om samarbetsproblem, kontinuitetsprincipen och i vissa fall även kontaktprincipen. Eftersom barnets bästa även anses vara att ha en nära och god relation med båda föräldrarna kan detta vara den rätta vägen att gå då en förälder inte blir stämplad som olämplig. På sikt skulle det kunna innebära att barnets kontakt med föräldern uteblev.¹⁵²

6.4 Genusperspektiv

Enligt lag ska mammor och pappor behandlas lika när det kommer till frågor rörande en vårdnadstvist eftersom alla är lika inför lagen. Eftersom lagen är formellt jämställd kan det tänkas att lagen även är reellt jämställd. Det genusvetenskapliga forskningen menar är att även om Sverige har kommit långt i sitt jämställdhetsarbete är allt ännu inte reellt jämställt i landet.¹⁵³

Familjerätten är ett område där det genom åren förekommit stora förutfattade meningar som bygger på könsmaktsordningen. Vem som är bäst lämpad som förälder har avgjorts av just könsmaktsordningen. Tidigare har både en faderspresumtion och en moderspresumtion använts för att avgöra vem av föräldern som är den mest lämpade att ha vårdnadsansvaret om vårdnaden skulle tillfalla en förälder ensam. Faderspresumtionen innebar att pappan var den mest lämpade som förälder och fick vid en äktenskapsskillnad ensam

¹⁵⁰ Se avsnitt 3.3.

¹⁵¹ Se avsnitt 5.2.

¹⁵² Se avsnitt 4.3.

¹⁵³ Se avsnitt 1.5.2.

vårdnad. Moderspresumtionen innebar att mamman var den mest lämpade som förälder och fick vid en äktenskapsskillnad ensam vårdnad. Idag ses varken mamman eller pappan som mer lämpad än den andra. Därför innebär detta idag större svårigheter vid fall där gemensam vårdnad inte är ett alternativ.¹⁵⁴

Med den tidigare historien i bakhuvudet finns en poäng i att undersöka om det görs någon skillnad när det kommer till bedömningen i vårdnadstvister mellan mammor och pappor, särskilt i fall där det förekommer våld, sexuella övergrepp och missbruk inom familjen. Det kan tänkas att det finns kvarlevor av dessa presumtioner även idag, främst moderspresumtionen då det var den av de två presumtionerna som senast tillämpades.

I rättsfallsstudien av hovrättsdomar får mamman ensam vårdnad i tio fall av femton. Av domarna rörande våld finns i ett av fallen en fällande dom mot pappan. Trots att pappan var dömd för att ha misshandlat mamman var han att se som en lämplig vårdnadshavare. Mamman fick ensam vårdnad med hänvisning till kontinuitetsprincipen.¹⁵⁵ I det andra fallet med våld där mamman fick ensam vårdnad fanns ingen fällande dom men rätten resonerade kring pappans föräldraförmåga. Rätten ansåg att pappan var lämplig som vårdnadshavare fast att han utsatt mamman för fysiska och psykiska angrepp. Angreppen ledde till att mamman och barnet fick skyddat boende. Däremot var pappans föräldraförmåga svag och mamman fick ensam vårdnad.¹⁵⁶

I alla fall rörande sexuella övergrepp fick mamman ensam vårdnad. Papporna hade i inget av fallen en fällande dom. I fyra av fallen hade polisiära insatser vidtagits. I ett fall fanns en upprättad anmälan, i två fall hade pappan anhållits men senare släppts och i ett fall hade pappan friats i tingsrätten. I fyra av fallen gjorde rätten bedömningen att mamman skulle få ensam vårdnad på grund av kontinuitetsprincipen. I det femte fallet hade pappan inte yrkat på ensam vårdnad, därför fick mamman ensam vårdnad när det konstaterats att gemensam vårdnad inte var ett alternativ.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Se avsnitt 3.1.

¹⁵⁵ Se avsnitt 5.3.4.

¹⁵⁶ Se avsnitt 5.3.5.

¹⁵⁷ Se avsnitt 5.4.

Av de fall där det förekom missbruk inom familjen fick mamman ensam vårdnad i tre fall. I samtliga fall var det på grund av kontinuitetsprincipen. I ett av fallen hade pappan testat positivt för kokain och i ett annat hade pappan en fällande dom för rallfylleri.¹⁵⁸

Pappan fick ensam vårdnad i två av fallen i rättsfallsstudien. I det första fick pappan ensam vårdnad efter att föräldrarna kommit till en samförstånds-lösning.¹⁵⁹ I det andra fallet fick pappan ensam vårdnad på grund av kontakt-principen. Pappan var dömd för att ha misshandlat barnen och avverkat sitt fängelsestraff. Riskbedömningen som gjordes menade att risken för en åter-upprepning var liten samt att pappan genomgått behandling för sitt våld-samma beteende.¹⁶⁰

I övriga fall har det inte ansetts föreligga någon risk för att barnen skulle fara illa. Samarbetsproblemen har heller inte varit av en sådan omfattning att gemensam vårdnad inte skulle kunna förekomma. I tre av fallen dömde rätten därför till gemensam vårdnad.¹⁶¹

Eftersom urvalet av rättsfall föll sig på ett sätt att där inte fanns några fall där pappan anklagat mamman finns heller inte tillräckligt underlag för att be-svara den tredje frågeställningen med säkerhet. Det som kan konstateras är dock att mamman i majoriteten av fallen fick ensam vårdnad. Kanske kan detta ses som ett tecken på att rätten litar mer på en mammas utsaga eller fortfarande har moderspresumtionen i bakhuvudet. Noterbart är dock att det fall där rätten dömde ensam vårdnad till pappan fanns en fällande dom. Pap-pan dömdes till fängelse efter att ha misshandlat sina två barn. Någon slutsats kan dock inte dras av utfallet i ett enskilt fall.

¹⁵⁸ Se avsnitt 5.5.

¹⁵⁹ Se avsnitt 5.3.2.

¹⁶⁰ Se avsnitt 5.3.3.

¹⁶¹ Se avsnitt 5.3 och 5.5.

7 Avslutning

7.1 Slutsats

I förra kapitlet har uppsatsens inledande frågeställningar besvarats. Sammanfattningsvis kan konstateras att barnets bästa inte är att växa upp i en miljö som innebär att barnet utsätts för våld, sexuella övergrepp och missbruk. Rätten är försiktig med att döma en förälder som olämplig. I fall där en förälder skulle kunna tänkas vara olämplig väljer rätten istället att argumentera kring exempelvis kontaktprincipen eller kontinuitetsprincipen. Huruvida mammor och pappor bedöms lika inför lagen i dessa fall står fortfarande oklart. Tendenser till att mamman bedöms mer godtyckligt kan dock finnas. Även om den tredje frågeställningen inte gick att besvara till fullo i denna framställning, tror jag att vid en större undersökning skulle svaret gå att finna.

7.2 Egna reflektioner

Under arbetet med denna uppsats har jag haft en tydlig hypotes: mammor bedöms snällare än pappor samt att rätten är mer förlåtande mot mammors beteende. Den arbetshypotes har jag grundat på moderspresumtionen. Fram till för inte särskilt länge sedan har moderspresumtionen varit den vägledande presumtionen för att bedöma vem av föräldrarna som skulle få ensam vårdnad. Än idag, även om vi går mot ett jämställt samhälle, anses mammor i vissa fall bättre lämpade som föräldrar än vad pappor gör. Hur jämställda vi än vill se oss här i Sverige är vi enligt min mening en bra bit ifrån att vara reellt jämlika. Det kommer ta lång tid, om inte flera generationsväxlingar, innan vi når det målet.

Jag började uppsatsen med min arbetshypotes i bakhuvudet. Jag ville ändå vara neutral fast att jag hade en bild av hur min slutliga framställning skulle bli. Av det urval rättsfall jag gjorde fanns inga mammor som blivit anklagade för våld, sexuella övergrepp eller missbruk inom familjen. I mitt urval av rättsfall var det endast pappor. För mig innebar detta ett problem då

jag ville granska om det gjordes skillnader i bedömningen av mammor och pappor. Jag tittade längre tillbaka bland rättsfallen för att se om jag kunde hitta något rättsfall där mamman var anklagad, men jag gjorde inte det. Min fråga blev då: gör mammor verkligen inte sig skyldiga till våld, sexuella övergrepp eller missbruk inom familjen?

Det är en fråga som jag under stora delar av skrivandet har funderat på. Jag tror, utan att ha någon vetenskaplig grund för det, att det mammor gör inte alltid uppmärksammas samt att samhället är mer skeptiska till mäns agerande kring barn. För om det är något jag inte tror på, så är det att alla goda föräldrar är mammor och alla onda föräldrar är pappor.

Som en avslutning till denna uppsats vill jag konstatera att utfallet blir inte alltid som man tänkt sig, men att processen på vägen inte är mindre lärorik för det.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1992/93:139 om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn.

Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler.

Annat riksdagstryck

Riksdagens protokoll 2017/18:131, onsdagen den 13 juni.

Statens offentliga utredningar

SOU 1978:10 Barnets rätt 1. Om förbud mot aga.

SOU 1995:79 Vårdnad, boende och umgänge.

SOU 2005:43 Barnets bästa, föräldrars ansvar. Del A.

SOU 2017:6 Se barnet!

Litteratur och myndighetspublikationer

Dahlstrand, Lotta, Eriksson, Maria & Fröberg, Linda, *Ombudets roll i tvister om vårdnad, boende och umgänge – en balansakt i pedagogik, psykologi och medling*, i: Cederborg, Ann-Christin & Warnling Conradson, Wiweka (red.), *Barnrätt: en antologi*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.

Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2018*, tabell 1.4.

Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria, *Genusrättsvetenskap*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009.

Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004, s. 1-10.

- Kaldal, Anna, *Standardiserade metoder för att bedöma risk i ärenden om vårdnad, boende och umgänge*, JT Nr 3 2012/13, s. 540-562.
- Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.
- Kuttenkeuler, Anne, *Föräldrabalk (1949:381) 4 kap. 21 §*, Lexino, 2018-08-06.
- Leviner, Pernilla, *Kärnfamiljsideal och fri familjebildning – oförenliga utvecklingsspår i den svenska familjerätten?*, JT Nr 3 2016/17, s. 625-642.
- Mattsson, Titti, *Rätten till familj inom barn- och ungdomsvården*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2010.
- Oldenstedt, Boel, *Föräldrabalk (1949:381) 6 kap. 2 a §*, Lexino 2018-08-15.
- Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 3., [utök. och rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015.
- Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, 5., [rev]. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014.
- Schiratzki, Johanna, *Föräldraansvar i välfärdsrätten: om vårdnad, vårdnadstvist och barnskydd*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2013.
- Schiratzki, Johanna, *Mamma och pappa inför rätta*, Iustus, Uppsala, 2008.
- Singer, Anna, *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, 6., [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012.
- Singer, Anna, *Barns rätt*, Upplaga 1, Iustus, Uppsala, 2017.
- Singer, Anna, *Gemensam vårdnad för alla föräldrar – Barnets bästa eller social ingenjörskonst?*, SvJT 2014, s. 348-356.
- Socialstyrelsen, *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, 2006.

Svensson, Eva-Maria, *Genusvetenskap och juridiska metoder*, i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Wahlgren, Peter, *Syfte och nytta med rättsvetenskapliga arbeten*, SvJT 2002, s. 293-303.

Walin, Gösta, Vängby, Staffan, Singer, Anna & Jänträ-Jareborg, Maarit, *Föräldrabalk (1949:381) 6 kap. 1 §*, Zeteo 2018-06-05.

Internetsidor

Barnombudsmannen, *FN riktar allvarlig kritik mot Sverige*, 2015-02-04. <<https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/i-media/nyheter/20151/fn-riktar-allvarlig-kritik-mot-sverige/>> (Hämtad 2019-03-14).

Brottsofferjouren, *Barn utsatta för sexuella övergrepp*. <<https://www.brottsofferjouren.se/fakta-om-brottsoffer/sarskilt-sarbara/barnsexuella-overgrepp/>> (Hämtad 2019-02-07).

Drugsmart, *Missbruk i familjen*, 2018-04-16. <<https://www.drugsmart.com/fakta/missbruk-i-familjen/>> (Hämtad 2019-02-07).

Landberg, Åsa, m.fl., Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Det gäller en av fem – faka om barn, sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2014*. <<http://www.allmannabarnhuset.se/wp-content/uploads/2015/11/Det-galler-1-av-5.pdf>> (Hämtad 2019-02-07).

Nationella sekretariatet för genusforskning, *Vad är genusperspektiv?*, 2016-03-31. <<https://www.genus.se/kunskap-om-genus/om-kon-och-genus/vad-ar-genusperspektiv/>> (Hämtad 2019-02-10).

Socialstyrelsen, *Barn som bevittnar våld i nära relationer*. <<https://www.socialstyrelsen.se/valds-ochbrottsrelateradefragor/barnsombevittnarvald>> (Hämtad 2019-02-07).

Socialstyrelsen, *Våld i nära relationer*. <<https://www.socialstyrelsen.se/valds-ochbrottsrelateradefragor/valdinararelationer>> (Hämtad 2019-02-07).

Treskabinoll, *Om Treskabinoll*. <<http://treskabinoll.nu/om-treskabinoll/>> (Hämtad 2019-02-05).

Treskabinoll, *Statistik*. <<http://treskabinoll.nu/om-treskabinoll/statistik/>> (Hämtad 2019-02-07).

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1989 s. 335

NJA 1992 s. 93

NJA 1992 s. 666

NJA 1998 s. 675

NJA 1999 s. 451

NJA 2000 s. 345

NJA 2003 s. 372

NJA 2006 s. 26

NJA 2007 s. 382

Hovrätterna

Publicerat

RH 1990:127

RH 1999:74

Opublicerat

Göta hovrätt, dom 2018-06-26, mål nr T 3032-17

Göta hovrätt, dom 2018-11-20, mål nr T 3023-17

Hovrätten för västra Sverige, dom 2018-10-10, mål nr T 3485-17

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2019-02-15, mål nr T 1753-18

Svea hovrätt, dom 2018-04-25, mål nr T 2825-17

Svea hovrätt, dom 2018-11-01, mål nr T 1259-18

Svea hovrätt, dom 2018-11-05, mål nr T 2956-18

Svea hovrätt, dom 2018-11-08, mål nr T 3599-18

Svea hovrätt, dom 2018-12-05, mål nr T 4282-18

Svea hovrätt, dom 2018-12-05, mål nr T 5057-18

Svea hovrätt, dom 2018-12-07, mål nr T 7472-18

Svea hovrätt, dom 2018-12-20, mål nr T 3846-18

Svea hovrätt, dom 2018-12-20, mål nr T 11004-17

Svea hovrätt, dom 2018-12-21, mål nr T 5222-18

Svea hovrätt, dom 2019-02-01, mål nr T 11396-17

Svea hovrätt, dom 2019-02-01, mål nr T 7097-18

Tingsrätterna

Stockholms tingsrätt, dom 2014-10-01, mål nr B 19018-13